

Марія Кармазіна

УКРАЇНСЬКІ ПОЛІТИЧНІ ПАРТІЇ: 2013 РІК

Стаття присвячена аналізу розвитку української багатопартійності впродовж 2013 року. Зокрема – кількісно-якісним змінам у партійному середовищі, питанню припинення діяльності одних партій і утворення інших, специфіці механізму «поновлення» партій, партійному ребрендингу, проблемам партійного неблагополуччя.

Ключові слова: українські партії, партійна структура, політична ідентичність, партійне протистояння, партія влади.

Mariia Karmazina. Ukrainian political parties: 2013 year. The article is devoted to the analysis of the development of the Ukrainian multi-party system during 2013, in particular to the qualitatively and quantitative changes in a party environment, to the question of stopping of the activity of one parties and creation of other, to the specific of mechanism of “proceeding” parties, of party rebranding, to the problems of party ill-being.

Key words: Ukrainian parties, party structure, political identity of party, party opposition, party of power.

Партії у західному світі формувалися, як відомо, у контексті розвитку процесу запровадження загального виборчого права, становлення і трансформації виборчих систем і – ширше – в умовах розвитку капіталізму, класів, парламентів, ідеологій. Вони поставали на різній «базі»: одні «виростали» із аристократичних (політичних) клубів; інші формувалися, сповідуючи ідеали і дотримуючись традицій таємних товариств, ще інші – на базі профспілок, найрізноманітніших громадських рухів (політичного і неполітичного характеру), об'єднань (приміром, виборців) та ін. Одні формувалися «на підтримку» чи «заради...», інші – «всупереч» чи «проти», як «реакція на...» або як «противага...».

Створюючи системи ідентифікаційних критеріїв, партії давали змогу відділити «нас» від «них», «своїх» від «чужих», захистити «наші інтереси» і «перемогти їх». Пропонуючи свої плани облаштування суспільств, держав, зрештою, світу, вони не лише відвоювали у держави і можновладців простір для прав і свобод громадян, але й, абсолютизувавши певну ідею, витворювали утопічні символи, конструювали міфи й проголошували ілюзорні ідеали «землі обітованої», керуючись якими їхні члени й прихильники ставали учасниками кривавих революцій і війн.

Епоха «пост-», в яку поступово входить Україна, має не лише різні вияви (-модерну, -індустріалізму, -інформаційності, -лібералізму, -демократії тощо), але й конфігурації, преларуючи, приміром, форму і межі демократії чи лібералізму, по-своєму виявляючи ефективність одних політичних акторів (у тому числі й політичних партій), що постали у попередній час, і неспроможності інших, підштовхуючи цих, останніх, до мімікрії й трансформації.

При цьому українське «пост-різноманіття» (не лише етнічне, релігійне, економічне, але й, наприклад, освітнє, свідомісне, регіональне та ін. у, так би мовити, традиційній і новітніх версіях, у численних політизованих варіантах) виявляє себе у все більш взаємовиключних та конфронтаційних формах, що постають на ґрунті майже незбагненого переплетення феноменів, процесів і явищ, коеволюція яких відбувається під впливами як внутрішніх, так і зовнішніх викликів і які розміщуються між українськими версіями епохи «до-» і «пост-». Це різноманіття виявляється, приміром, у феномені «електорату індустріального Донбасу» з його «індустріальними цінностями» і можливістю користуватися здобутками «промислової революції» й освоєними елітою технологіями постіндустріального–постінформаційного–постдемократичного управління, що дозволяють ефективно маніпулювати свідомістю виборця, який «застряг» у минулому, та сприяють «розмиванню» протестів проти нерівності, забезпечуючи незаслужену підтримку політиків. Воно виявляється у прагненні народу прийти до «демократії», а політико-економічної еліти України (в умовах зниження економічного і політичного значення мас) – у спробі «оминути демократію» і скористатися ресурсами постдемократії.

Це різноманіття, зрештою, виявляється в особливостях українських політичних партій, формування яких розпочалося на ци-

вілізаційній стадії, яка якраз і характеризується присутністю чинників із різних епох, які є не просто різнорідними (до взаємовиключності), але й функціонують, відповідно, у різному темпоритмі. Участь у такій партії – не є проявом пасіонарності, але можливістю привілеїв, статусів, слави, кар'єри, пільг, переваг, панування над іншими, грошей...

Структура найвпливовіших українських партій (чи мереж, створених тією чи іншою політичною силою) досить складна. У ній можна виділити «політичне ядро», що складається із партійної еліти, оточеної численними радниками (у т. ч. політтехнологами, політ-, медіа- та всілякими іншими консультантами) і лобістами (які, як і радники, можуть формально не бути членами/прибічниками політичної сили), мотивація діяльності яких або спирається на матеріальну зацікавленість, або передбачає здобування нематеріальних дивідендів, що в умовах високої корумпованості держави і суспільства, зрощення держави і бізнесу (за даними Transparency International Україна у 2013 р. – найбільш корумпована країна Європи [1]), обертається, врешті-решт, безпосередньо (і вагомою) матеріальною вигодою. У «профілі» парламентських партій чітко виокремлюється «сегмент депутатів» (що входять до партійної фракції у парламенті чи місцевих радах), крім того – активістів і «найманців партії» (які не обов'язково є її членами), як і «звичайних членів», прибічників та, зрештою, різноманітних «інших» (як складових «цільового електорату», конкуруючих «компаній» тощо). Аналіз ситуації підводить до висновку, що серед «найманців» та «інших» є ті, які, не будучи безпосередньо залученими до партійних структур і компаній, надають послуги якійсь із партій або «продаючи» їй свої можливості політичного впливу (як це можуть робити деякі з українських экс-президентів, приміром), або – як субпідрядчики, опиняючись при цьому у створених нею різноманітних (часто – корупційних) «схемах», мережах, структурах, підприємствах тощо.

Утім, серед українських партій є й такі, яким не вдається «стати можливими» у ситуації між «до-» і «пост-». Це трапляється не тільки тому, що вони (з тих чи інших причин) виявляються неспроможними бути адекватними викликам часу, але й через те, що можливість «бути» для впливових в Україні партій забезпечується або державою, або «діловими колами»: могутня фігура олігарха-спонсора, який має партію у структурі своєї корпорації – незаперечна по-

літична реальність. (Хоча, з огляду на дорожнечу виборчих кампаній, партії намагаються черпати з усіх можливих фінансових джерел, не відмовляючись і від членських внесків «пересічних партійців»). «Президентських олігархів» влаштовує сильний президент і «його» виконавча влада (яка здатна вирішити усі їхні, а не актуальні для суспільства питання); єдина – «його» – партія (з однією-двома партіями-сателітами).

Нові партії – ті, які створені справді *новими лідерами*, незорієнтованими на кошти олігархів, ресурси можновладців та ін., які, найперше, обстоювали свій образ як образ «борців за ідею» (програму) і, відповідно, шукали собі не олігархів, а кликали до своїх лав однодумців, у 2013 р. перебували у «зародковому стані». Питання «чи народяться вони?», тобто не лише юридично інституціоналізуються (пройдуть реєстрацію у Мін'юсті і підтвердять створення мережі осередків), а виявляться здатними пройти шлях політичної інституціоналізації, – залишається відкритим. Адже, з-поміж іншого, силу/слабкість партій визначає і сильний/слабкий парламент. В Україні слабкий парламент зумовлює слабкість партій.

Загальні кількісно-якісні характеристики партій у 2013 р.

2013 р. засвідчив подальшу трансформацію української багатопартійності. Процес характеризувався досить помітними як кількісними, так і якісними змінами, представленими в узагальненому вигляді у Таблиці 1.

Таблиця 1

Дані щодо змін у середовищі українських політичних партій у 2013 р.*

Кількісні/якісні дані		Кількість партій	Назви (у разі зміни – попередня і нова) /реєстраційний номер партій
Кількість зареєстрованих партій	1 січня 2013р.	201	---
	31 грудня 2013 р.	200	
Кількість/пазви і реєстраційний номер зареєстрованих партій			ПОЛІТИЧНА ПАРТІЯ «ІНТЕРНАЦІОНАЛЬНА» (№216-п.п.); Політична партія «Партія Народна Платформа» (№217-п.п.); Політична партія «Партія Європейський Вибір» (№218-п.п.);

Продовження Табл.1

			Політична партія «Ми Маємо Мету» (№219-п.п.); Політична партія «Всеукраїнське об'єднання «За справедливість» (№220-п.п.); ПОЛІТИЧНА ПАРТІЯ «КОМУНІСТИЧНА МАРКСИСТСЬКО-ЛЕНІНСЬКА ПАРТІЯ УКРАЇНИ» (№221-п.п.)
Кількість/ назви і реєстраційний номер партій, що припинили діяльність	анульовано реєстраційні свідоцтва	7	Партія «Єдина Україна» (№1086); Політична партія «Ведуча сила» (№187-п.п.); Політична партія «Інтернетпартія України» (№196-п.п.); Політична партія «Українська партія респонсизму» (№200-п.п.); Партія «Сам за себе» (№201-п.п.); Політична партія «РЕНЕСАНС» (№207-п.п.); Політична партія «Ми маємо мужність» (№210-п.п.)
	скасовано запис про реєстрацію	2	Політична партія «Сильна Україна» (№1217); Партія «Народна влада» (№100-п.п.)
Кількість/назви реєстраційний номер партій, яким відновлено реєстраційне свідоцтво і запис про реєстрацію у «Єдиному реєстрі громадянських формувань»		2	Політична партія «Партія захисту прав людини» (№157-п.п.); Політична партія «Робітничча партія України» (№205-п.п.)
Кількість/назви і реєстраційний номер партій, які змінили назву		1	Всеукраїнська партія трудящих (№868) – Політична партія «Справжня Україна»
Кількість/назви і реєстраційний номер партій, які змінили назву і керівника		2	Всеукраїнська партія Миру і Єдності (№1418) – Політична партія «Національний Альянс свободи та Українського Патріотизму «НАСТУП»; Політична партія «Партія Народний Захист» (179-п.п.) – Політична партія «Вся Україна»
Кількість/назви і реєстраційний номер партій, які змінили назву, керівника, юридичну адресу		1	Партія національно-економічного розвитку України (№709) – Всеукраїнське об'єднання «ДЕМОКРАТИ (Демократична партія)»

Продовження Табл. 1

<p>Кількість/назви і реєстраційний номер партій, які упродовж року не мали керівника</p>	<p>5</p>	<p>Політична партія «Організація Українських націоналістів» (№518); Партія «Демократичний Союз» (№1188); Партія промисловців і підприємців України (№1410); Соціально-Християнська Партія (№98-п.п.); Партія «СЕЛЯНСЬКИЙ БЛОК АГРАРНА УКРАЇНА» (№128-п.п.)</p>
<p>Партії, яким відмовили у реєстрації (дані за квітень – грудень 2013 р.)</p>	<p>14</p>	<p>Політична партія «СИЛА НАЦІЇ»; Політична партія «Республіка»; Політична партія «Зелений Тризуб»; Політична партія «Об'єднана Україна»; Партія «Сам за себе»; Політична партія – Патріотичне об'єднання «Ми Українці»; Політична партія «Партія Народна Дія»; Політична партія 5.10; Політична партія «Партія поляків України»; Політична партія «Інноваційна Україна»; Політична партія «Республіканська партія «Славутич»; Політична партія «ЧЕСТІ І СПРАВЕДЛИВОСТІ»; Політична партія «Громада і Закон»; Політична партія «Українська Галицька партія»</p>

* Складено на основі даних Мін'юсту України: «Єдиний реєстр громадських формувань. Політичні партії». – <http://www.minjust.gov.ua/registers> (або див. ресурс Державної реєстраційної служби України: «Перелік громадських формувань. Політичні партії». – <http://www.drсу.gov.ua/party>).

Аналіз змін у партійному середовищі свідчить про те, що із 270 партій, зареєстрованих Мін'юстом (Державною реєстраційною службою України у тому числі) упродовж 1990 – 2013 рр., на 1 січня 2014 р.:

– продовжили діяльність 200 партій, що становить 74,07% від загальної кількості зареєстрованих (270);

– діяли 73 партії, що були зареєстровані упродовж 1990 – 2000 років, й 127 політичних сил, легалізованих у період 2001 – 2013 рр. У тому числі функціонувала одна партія, зареєстрована у 1990 р.; 4 з 11, які були зареєстровані у 1991 р.; 4 із 6 – 1992 р.; 9 із 16 – 1993 р.; 2 із 7 – 1994 р.; 2 із 4 – 1995 р.; 5 із 5 – 1996 р.; 9 із 12 – 1997 р.; 6 із 13 – 1998 р.; 19 із 25 1999 р.; 12 із 19 – 2000 р.; 10 із 22 – 2001 р.; 2 із 2 – 2002 р.; 2 із 2 – 2003 р.; 6 із 8 – 2004 р.; 24 із 24 – 2005 р.; 11 із 12 – 2006 р.; 4 із 4 – 2007 р.; 19 із 20 – 2008 р.; 12 із 12 – 2009 р.; 12 із 14 – 2010 р.; 12 із 16 – 2011 р.; 7 із 9 – 2012 р. % 6 із 6 – 2013 р.;

– припинила діяльність кожна приблизно 4-та партія, зареєстрована у період 1990–2013 років;

– керівниками 31 (15,5%) політичної сили були жінки.

Аналіз організаційної структури кожної з діючих партій (з опорою на дані, розміщені у «Єдиному реєстрі громадських формувань. Політичні партії» (див.: [2]) свідчить, про таке:

– у «Єдиний реєстр...» (на 1 січня 2014 р.) *не внесені дані про утворені структурні підрозділи 22 партій*. Якщо відсутність даних щодо осередків Політичної партії «Партія екологічного порятунку «ЕКО+25%» (реєстраційний номер 5-п.п.), яка з 1 жовтня 2011 р. перебуває у стадії припинення, можна зрозуміти, то ситуація з Партією ветеранів Афганістану, що була зареєстрована у лютому 1993 р. (реєстраційний номер 398; 7 грудня 2005 р. запис про її реєстрацію був анульований, а 19 лютого 2012 р. – поновлений), залишається без пояснень. Як незрозумілими є причини відсутності у реєстрі і даних щодо структурних підрозділів 18 партій, які були зареєстровані у період другої половини 2011 р. – першої половини 2013 р. Адже згідно зі статтею 11 «Про політичні партії в Україні» упродовж 6 місяців з дня реєстрації вони повинні були створити і зареєструвати свої міські, районні організації у більшості областей України, містах Києві, Севастополі та в АРК. Відповідно, Мін'юст мав би внести дані щодо зареєстрованих осередків на місцях до «Єдиного реєстру...». Однак цього не сталося; ситуація – непрозора: чи партіям не вдалося створити осередки і Мін'юст займається припиненням їхньої діяльності, чи партійні підрозділи все ж створені, але Мін'юст не поспішає доводити інформацію до відома громадян.

Ще дві партії були зареєстровані ДРСУ у липні – серпні 2013 року, тож їхній термін для створення підрозділів добігає кінця і результати докладених зусиль, хочеться сподіватися, Мін'юстом недовзі будуть оприлюднені.

Вивчення процесу розбудови 179 партій (інформація про осередки яких міститься у «Єдиному реєстрі...») схиляє до думки, що:

а) у 2013 р. жодна з партій не займалася створенням структурних підрозділів, або ДРСУ не вважає за необхідне своєчасно оприлюднювати дані щодо їх створення;

б) останнім роком активної розбудови партійних структур був 2012 рік, упродовж якого 30 політичних сил спромоглися до створення своїх нових підрозділів. 29 партій завершили процес поширення мережі осередків ще у 2004 – 2009 рр. Інші ж – у 2010 – 2011 роках.

Таким чином, партійна мережа, згідно з даними згаданого «Єдиного реєстру...», на початок 2014 р. була такою:

– 39 партій зареєстрували до 50 структурних підрозділів. Найменшу кількість осередків – 15 – має зареєстрована у квітні 2010 р. Політична партія «Закон і Порядок» (реєстраційний номер 181-п.п.). Такі «структурно скромні» партії можна розглядати, в одному випадку, як своєрідні «клуби за інтересами» (серед яких, приміром, – Політична партія «Соціал-Патріотична Асамблея Слов'ян», №129-п.п.; Політична партія «Ліберально-гуманістична партія «Товариш», №135-п.п.; Політична партія «Партія нового покоління України», №147-п.п.; Політична партія «РУСИЧИ», №149-п.п.), а в інших – як «партії для амбіцій» (Політична партія «Велика Україна», №134-п.п.; Політична партія «СОЦІАЛЬНА СПРАВЕДЛИВІСТЬ», №168-п.п.; Політична партія «За справедливість та добробут», №183-п.п. тощо), які існують фактично для задоволення інтересів їхнього керівника (фундатора) і купки наблизених до нього осіб;

– 18 політичних сил спромоглися створити від 51 до 100 осередків. «Найстарішою» серед партій цього структурного рівня є Політична партія «Організація Українських Націоналістів», створена у листопаді 1993 р. (№518);

– 91 партія має мережу, до якої входить від 101 до 1000 осередків (див. Таблицю 2):

Таблиця 2

Партії, мережа структурних підрозділів яких нараховує від 101 до 1000 осередків (на 1 січня 2014 р.)

Кількість партій	Кількість осередків (від – до)
22	101 – 200
15	201 – 300
12	301 – 400
13	401 – 500
5	501 – 600
10	601 – 700
5	701 – 800
6	801 – 900
3	901 – 1000

– 31 партія володіє мережею осередків кількістю від 1001 до майже 32 тис. Показово, що з цієї 31 партії понад третину (точніше – 11 політичних сил) мають від 1001 до 2000 осередків. 11 політичних партій мають значно розгалуженішу мережу – 2–7 тис. осередків (див. Таблицю 3):

Таблиця 3

Партії, мережа структурних підрозділів яких нараховує 2–7 тис. осередків (на 1 січня 2014 р.)

Кількість партій	Назви партій і реєстраційний номер	Кількість осередків
4	Конгрес українських націоналістів, №385 Політична партія «Трудова Україна», №1457 Партія Пенсіонерів України, №1251 Всеукраїнське об'єднання «ДЕМОКРАТИ (Демократична партія)», №709 (попередня назва – Партія Національно-економічного розвитку України)	2 658 2 579 2 498 2 245
2	Народний Рух України, №391 «Жінки за майбутнє» Всеукраїнське політичне об'єднання, №1606	3 586 3 254
2	Партія «Демократичний Союз», №1188 Народно-демократична партія, №744	4 997 4 048
1	Партія Наталії Королевської «Україна – Вперед!», №1102	5 795
2	КПУ, №505 Селянська партія України, №214	6 989 6 942

Зрештою, є 9 партій, мережа осередків яких нараховує 12 – 32 тис. осередків (див. Таблицю 4):

Таблиця 4

Партії, мережа структурних підрозділів яких нараховує 12 – 32 тис. осередків (на 1 січня 2014 р.)

<i>Назви партій</i>	<i>Кількість осередків</i>
«Наша Україна», №115-п.п.	12 913
СДПУ (о), №751	13 488
УНП, №1301	13 621
РПУ, №111-п.п.	13 950
ВО «Батьківщина», №1222	17 318
Єдиний Центр, №1228	18 327
Народна Партія, №812	21 967
СПУ, №157	31 177
ПАРТІЯ РЕГІОНІВ, №939	31 883

Характерною особливістю цього «списку 9-ти» є те, що принаймні 8 партій, яким вдалося охопити Україну мережею своїх структурних підрозділів, були у той чи інший час тісно пов'язані з владою. Тобто володіння владою в Україні створює умови для маркування населення «провладною ідентичністю». Домінуючою у 2013 р. була «регіональна» ідентичність.

Інше питання стосується усіх без винятку партій: *яка кількість із зареєстрованих ними осередків є справді активною, працюючою?* Це питання актуалізується не лише у зв'язку із деградацією таких політичних сил, як, наприклад, Політична партія «Наша Україна» чи як колись всемогутня СДПУ(о), але й «недавніх лідерів» – Народної Партії чи Єдиного Центру. Крім того, низка питань виникає і після ознайомлення з даними, що містяться у згаданому вище «Єдиному реєстрі громадських формувань. Політичні партії», розміщеному на сайті Мін'юсту України (що є тотожні даним «Переліку громадських формувань. Політичні партії», які пропонує ресурс ДРСУ). Серед цих питань, наприклад, такі:

– *чи функціонують (як повідомляє ДРСУ) Цюрупинська міська, Карлівська, Березанська та ін. первинні організації Конституційно-демократичної партії у складі нинішньої Партії «Віче»?*

Чому ці організації, створені ще 2003 року, ідентифікують себе частинами КДП?

– чому осередки партії, яка з березня 2012 р. називається Партія Наталії Королевської «Україна – Вперед!», ідентифікують себе до цього часу осередками Української соціал-демократичної партії: вони не перереєструються, оскільки давно припинили функціонування, чи, ідентифікуючи себе частинами УСДП, таким чином протестують проти перейменування партії?

– чому серед осередків ПСПУ у «Переліку...» під порядковим номером 48 значиться Хмельницька міська організація партії «Реформи і порядок», зареєстрована ще у квітні 2000р. [3]?

Цю низку запитань щодо мережі тієї чи іншої зареєстрованої партії можна продовжувати до нескінченності. Ключове ж питання – таке: *чи дані, оприлюднені у «Переліку...», відповідають реальній мережі осередків тієї чи іншої політичної сили, чи вони є вкрай застарілими і не зовсім точними, чи – зовсім неточними?*

Зареєстровані та «поновлені» партії

Упродовж 2013 року Мін'юст легалізував діяльність таких 6 партій, як: ПОЛІТИЧНА ПАРТІЯ «ІНТЕРНАЦІОНАЛЬНА» (№216-п.п.); Політична партія «Партія Народна Платформа» (№217-п.п.); Політична партія «Партія Європейський Вибір» (№218-п.п.); Політична партія «Ми Маємо Мету» (№219-п.п.); Політична партія «Всеукраїнське об'єднання «За справедливість» (№220-п.п.); ПОЛІТИЧНА ПАРТІЯ «КОМУНІСТИЧНА МАРКСИСТСЬКО-ЛЕНІНСЬКА ПАРТІЯ УКРАЇНИ» (№221-п.п.).

Таким чином, порівняно із попередніми, 2011– 2012, роками (роком напередодні парламентських виборів і роком виборів до Верховної Ради України VII скликання) кількість партій, зареєстрованих* у 2013 році, була меншою, про що свідчать дані Таблиці 5.

---

* Про динаміку виникнення політичних партій в Україні упродовж 1991 – 2010 рр. див.: Кармазіна М. Українська багатопартійність: становлення і розвиток // Українська багатопартійність: політичні партії, виборчі блоки, лідери (кінець 1980-х – початок 2012 рр.). Енциклопедичний довідник / За ред. М. Кармазіної. – К.: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2012. – С. 11, 21, 37–38.

Таблиця 5

**Динаміка легалізації Мін'юстом України
політичних партій у 2011 – 2013 роках**

Рік реєстрації/кількість зареєстрованих партій	2011	2012	2013
	16	9	6

Але зважмо на таке: якщо порівняти динаміку створення партій на початку 2010-х років з динамікою 2000-х за критерієм «передвиборчий–виборчий–післявиборчий рік», то побачимо щонайменше дві чітко проступаючі тенденції, перша з яких засвідчила, що у передвиборчий рік кількість партій, що легалізують свою діяльність в Україні, є найбільшою, а у виборчий і післявиборчий роки простежується тенденція до уповільнення процесу створення і легалізації політичних сил. Так, у передвиборчому 2001 р. свою діяльність легалізували 22 партії, а у виборчому 2002 р. й у післявиборчому 2003 р. – по 2. Відповідно, у передвиборчому 2005 р. – 24 партії, у 2006 р. – 12, у 2007 р. – 4 політичні сили. Низхідна динаміка (як свідчать дані вищенаведеної Таблиці 5), зберігалася й у 2011 – 2013 роках. Тобто, 2013 р. «відтворив» тенденції, характерні для кожного післявиборчого року початку ХХІ століття, про що свідчать кількісні показники процесу розбудови партій.

Друга тенденція свідчить, що темпи створення партій в Україні на початку 2010-х років не значно різнилися від темпів аналогічних процесів на початку 2000-х: у 2001 – 2003 рр. Мін'юстом України усього було зареєстровано 26 партій, відповідно, у 2011 – 2013 рр. – 31 партія. А от темпи створення партій у 2005 – 2007 рр. були значно вищими: за три роки реєстрацію пройшли 40 політичних сил. Пожвавленню процесів створення партій сприяла, думается, як демократична атмосфера «постпомаранчевого періоду», так і запровадження пропорційної системи виборів до парламенту. Тож, можна твердити, що динаміка розбудови партій у 2013 р. відповідала ритму «мирного часу» і потребам тих чи інших політичних акторів у умовах функціонування змішаної виборчої системи.

Назви партій, як і географія їх виникнення впродовж 2013 р., – окремий напрям для рефлексій. Зокрема, аналіз партійних назв новопосталих партійних структур дає змогу констатувати кілька цікавих моментів.

Перший. За період, який минув з часу політичного незалеження України, серед зареєстрованих Мін'юстом України партій не було таких, у назвах яких би траплявся прикметник «інтернаціональна(ний)»: напевно, давалася взнаки пам'ять про різноманітні прояви так званого «советського інтернаціоналізму», несприйняття якого, як виявилось, вистачило трохи більше, ніж на 20 років. Факт реєстрації у 2013 р. ПОЛІТИЧНОЇ ПАРТІЇ «ІНТЕРНАЦІОНАЛЬНА» свідчить, на мою думку, про те, що у суспільстві з'явилися ті, хто робить ставку, найперше, на маніпулятивний потенціал «інтернаціоналізму», можливо, – з перспективою відбирання голосів у всіляких як «руських», «слов'янських», «комуністичних» і «марксистсько-ленінських», так і «європейських», «демократичних» чи «козацьких», або ж – для здобуття дивідендів у «інтернаціоналістів» сусідньої країни. Але, скоріш за все, поява «інтернаціоналістів», як і реєстрація наприкінці грудня 2013 р. ПОЛІТИЧНОЇ ПАРТІЇ «КОМУНІСТИЧНА МАРКСИСТСЬКО-ЛЕНІНСЬКА ПАРТІЯ УКРАЇНИ» – свідчить не просто про посилення проросійської хвилі у розвитку багатопартійності в Україні і, відповідно, розширення кола проросійських політичних сил, кількість яких на початок 2014 р. сягнула більше 25 утворень*, але й про

---

* Деякі з дослідників (у травні 2013 р.) називали значно меншу цифру – 14 (див., наприклад: Вікторія Матола. В Україні зареєстровано 14 проросійських партій. – <http://tyzhden.ua/News/79989>), ідентифікуючи як «проросійські» такі політичні сили, як: Комуністична партія України, Комуністична партія України (оновлена), Комуністична партія робітників і селян, Прогресивна соціалістична партія України, Партія «РОДИНА», Партія «Руський блок», Політична партія України «РУСЬ ЄДИНА», ПАРТІЯ «РУСЬ», Політична партія «Руська Єдність», Політична партія «Союз Лівих Сил», Слов'янська партія, Партія «Союз», Політична партія «Вітчизна», Робітничка партія України (марксистсько-ленінська).

Якщо за ідентифікаційний критерій взяти програмні настанови тієї чи іншої партії, проголошовані гасла, обстоювані пріоритети внутрішньої чи зовнішньої політики та ін., то цей список можна суттєво розширити й ідентифікувати як «проросійські» і такі політичні сили, як Політична партія «Держава» (№1113, зареєстрована 1999 р.), Політична партія Ліберальна Україна (№1176, 1999 р.), Українська політична партія «Християнський рух» (№1541, 2000 р.), Політична партія «Соціал-Патріотична Асамблея Слов'ян» (№129-п.п., 2006 р.), Політична партія «Партія нового покоління України» (№147-п.п., 2008 р.), Партія «Київська Русь» (№143-п.п., 2007 р.), Політична партія «РУСИЧИ» (№149-п.п., 2008 р.) та ін. До цього переліку, думається, можна додати і зареєстровані у 2013 р. такі партії, як згадана ПОЛІТИЧНА ПАРТІЯ «ІНТЕРНАЦІОНАЛЬНА» (№216-п.п.) і

активізацію в Україні тих, хто заохочує будувати політичні ідентичності на основі опозиції до певних груп, прокладаючи нові лінії розламів в українському соціумі (що відповідає агресивній стратегії розповзання «руського мира», підтримці «слов'янсько-православних цінностей» та таких самих химерних ідентичностей).

Другий. Засновники Політичної партії «Партія Народна Платформа» продовжили традицію експлуатації у назві партії прикметника «народний». Тож, крім Народного Руху України (який першим використав згаданий прикметник у своїй назві), на 1 січня 2014 р. в Україні діяла ще 21 «народна» партія*, тобто усього – 22 партії, що становить 11% від загальної кількості чинних двох сотень політичних сил. При цьому зверну увагу на те, що якщо одні з цих партій уже у момент «народження» відчували себе народними, то інші, так би мовити, приростали «народністю». Яскравий приклад – нинішня Народна Партія (№812), яка у 1996 р. стала як Аграрна партія України, а у 2004 р. була перейменована на Народну аграрну партію України; зрештою, у 2005 р. стала «просто» Народною Партією. (Правда, в історії української багатопартійності були й протилежні випадки, коли партія, шукаючи свого обличчя, відмовлялася бути «народною», як, наприклад, нинішня Політична партія «Фронт Змін», що, поставши у 2007 р. як

ПОЛІТИЧНА ПАРТІЯ «КОМУНІСТИЧНА МАРКСИСТСЬКО-ЛЕНІНСЬКА ПАРТІЯ УКРАЇНИ» (№221-п.п.).

* Зокрема, діяли такі «народні» партії, як Народно-демократична партія патріотів України (№614), Народна Партія (№812), Партія «НАРОДНИЙ БЛОК» (№967), Всеукраїнська Чорнобильська Народна Партія «За добробут та соціальний захист народу» (№1080), Політична партія «Народна самооборона» (№1174), Українська Народна Партія (№1301), «Народна партія вкладників та соціального захисту» (№1320), Всеукраїнська партія Народної Довіри (№1482), Народний Рух України за єдність (№1536), Народна Екологічна партія (№110-п.п.), Партія Народної Дії «НАДІЯ» (№115-п.п.), Політична партія «Народно-трудоий союз України» (№130-п.п.), Політична партія «Народна воля» (№155-п.п.), Політична партія «Партія Народний порядок» (№167-п.п.), Політична партія «ДІТИ ВІЙНИ «НАРОДНА ПАРТІЯ УКРАЇНИ» (№171-п.п.), Політична партія «Партія Народний Захист» (№179-п.п.), Політична партія «Народна сила» (№184-п.п.), Політична партія «Козацька Народна Партія» (№190-п.п.), Політична партія «Народна ініціатива» (№195-п.п.), Політична партія «Народний парламент» (№203-п.п.) і, зрештою, Політична партія «Партія Народна Платформа» (№217-п.п.).

Політична партія «Народна трудова партія», у жовтні 2008 р. була перейменована у Політичну партію «Демократичний фронт» і, зрештою, у вересні 2009 р. дістала нинішню назву).

Що стосується назви зареєстрованої у 2013 р. Політичної партії «За справедливість», то вона стала 5-ю у шерензі тих, хто хотів звабити потенційних прихильників «справедливістю» (разом із такими політичними силами, як: Політична партія «ПРАВО І СПРАВДЛИВІСТЬ», №165-п.п.; Політична партія «СОЦІАЛЬНА СПРАВЕДЛИВІСТЬ», №168-п.п.; Політична партія «Справедлива країна», №175-п.п.; Політична партія «За справедливість і добробут», №183-п.п.).

Показово, що біля керма «народних» і «справедливих» партій у 2013 р. стояли такі «люди влади», як, приміром, В. Литвин, Л. Супрун, А. Шлапак та ін.

Третій. Поява у 2013 р. Політичної партії «Партія Європейський Вибір» дає змогу стверджувати, що «європейськість», яка вперше була використана у назві партії Політична партія «Європейська столиця» (№112-п.п.; нині – Політична партія «УДАР (Український Демократичний Альянс за Реформи) Віталія Кличка»), що була зареєстрована у «помаранчевому» – 2005-му – році і надалі закріпилася у назвах ще 2–3-ох партій*, проникає у політичну свідомість українців. Чи стане «європейськість» стійкою політичною тенденцією періоду (з врахуванням відмови української влади від євроінтеграції на ділі, але її «продовженням» на словах за часів президентства В. Януковича і, врешті-решт, підписання Угоди про асоціацію України з ЄС наприкінці червня 2014 р. новим українським президентом П. Порошенком) – час покаже.

Четвертий. Окремо варто говорити про назву Політичної партії «Ми Маємо Мету», у назві якої кожне зі слів починається з літери «М», що у підсумку дає аббревіатуру МММ. Ця аббревіатура – символ фінансових пірамід московського бізнесмена С. Мавроді, який нині активізувався, вибудовуючи піраміди за допомогою Мережі. Дума-

---

*Політична партія «Європейська платформа» (№122-п.п.; попередня назва – Політична партія «Наша партія»), Політична партія «Європейська партія України» (№133), Політична партія «Євротурбота» (№137-п.п.; нині – Політична партія «КОЗАЦЬКА СЛАВА»).

ється, що для їхнього просування й створюються структури з недвозначною назвою «МММ», кількість яких в Україні за останні два роки зросла: крім «Партії МММ–2013», Мін'юст (у 2012 р.) зареєстрував й інші структури «МММ» – Політичну партію «Ми маємо мужність», №210-п.п. (про припинення діяльності якої див. далі), і ВГО «Ми Маємо Майбутнє». Інформація щодо лідерів «партій-МММ» спонукає до постановки питання: *чи не є вони своєрідним «дахом» («політичним» чи «громадським») для незаконної фінансової діяльності?*

Аналіз географії виникнення партій у 2013 р. засвідчив, що своєму активним (у політичному сенсі) був Центр, Південь і Схід держави. Зокрема, юридична адреса 2-х новостворених партій знаходилася у м. Києві; 2 – на Одещині (у м. Одесі і м. Білгород-Дністровському Одеської обл.) й 1 – у м. Донецьку.

Тож на початок 2014 р. географія юридичних адресполітичних партій була представлена таким чином:

- 165 партій розмістили свої штаб-квартири у м. Києві;
- 1 партія – у м. Севастополі;
- 24 політичні сили – в обласних центрах (у т. ч. 6 партій – у м. Одесі, 5 – у Донецьку, 3 – у Дніпропетровську, по 2 партії розташували свої центральні офіси у Львові, Полтаві, Сімферополі; по 1 партії у містах Луганську, Ужгороді, Рівному, Житомирі);
- 2 партії – у містах Київської області (Бучі та Вишневому);
- юридичні адреси 6 партій знаходилися у містах Донецької (м. Слов'янськ), Закарпатської (м. Берегово), Запорізької (м. Мелітополь), Луганської (м. Алчевськ), Львівської (м. Немирів), Одеської (м. Білгород-Дністровський) областей;
- лише одна партія своїм юридичним осідком мала селище міського типу на Чернігівщині;
- лише 17,5% з усіх українських партій зареєстровані за юридичною адресою за межами столиці України;
- із 27 регіонів України 15 є місцем розташування центрального офісу тієї чи іншої партії;
- 12 регіонів (Вінницька, Волинська, Івано-Франківська, Кіровоградська, Миколаївська, Сумська, Тернопільська, Харківська, Херсонська, Хмельницька, Черкаська, Чернівецька області) не є «центром» перебування якоїсь з політичних сил;

– в Україні немає жодної партії, яка б мала центральний офіс у селі.

Таким чином, «українська політична партія–2013» – партія виключно міська; у 82 – 83 випадках (із 100) її центральний офіс знаходиться у столиці, а в інших випадках – переважно на Сході і Півдні держави.

Особливістю партійного життя у 2013 р. було те, що двом партіям вдалося повернутися із небуття за допомогою механізму «поновлення» реєстраційного свідоцтва. Зверну увагу, що вперше механізм «поновлення» запису про реєстрацію спрацював у лютому 2012 р., коли у «Єдиному реєстрі громадських формувань» було поновлено анульований 7 грудня 2005 р. запис про реєстрацію Української партії Справедливості – Союзу ветеранів, інвалідів, чорнобильців, афганців. «Поновлення» відбулося, що показово, через 6,2 роки після «анулювання». (Невдовзі після цього партію було перейменовано, і нині вона діє за назвою Партія ветеранів Афганістану, №398).

2013 р. засвідчив, що використання механізму «поновлення» не було спорадичним: упродовж року його було застосовано щодо Політичної партії «Партії захисту прав людини» і Політичної партії «Робітничка партія України». Перша з цих партій була зареєстрована 6 жовтня 2008 р. (№157-п.п.). Упродовж 3,5 років існування партія не виявляла активності, повільно створювала мережу осередків. Як свідчать дані «Єдиного реєстру...», у 2009 р. на території країни було створено 16 структурних підрозділів Політичної партії «Партії захисту прав людини», а у наступному, 2010-му, – ще 13. Тобто до кінця вересня 2010 р. партія спромоглася утворити 39 структурних осередків. 11 квітня 2012 р. її реєстраційне свідоцтво було анульоване. Утім, 10 липня 2013 р. у «Єдиному реєстрі...» запис про реєстрацію партії було поновлено. Керівником політичної сили, як і при реєстрації у 2008 р., стала В. Головіна (1960 р. н.). Друга партія – Політична партія «Робітничка партія України» була зареєстрована 7 листопада 2011 р. (реєстраційний номер 205-п.п.). Її лідером було обрано В. Горобчука. У січні 2013 р. з «Єдиного реєстру...» зник, а усередині липня був поновлений запис про її реєстрацію.

Таким чином, на початок 2014 р. в Україні діяло вже 3 партії, яким вдалося «відродитися» після анулювання реєстраційного свідоцтва. Хоча дія механізму «поновлення» є досить непрозорою (інформації про причини, підстави, хід процесу «поновлення» бракує; як бракує даних для аналізу щодо керівників «поновлених партій» і, зокрема, їхніх ресурсних можливостей), але цей механізм, як показав 2013 р., набирає обертів.

Припинили діяльність

Якщо подивитися на партії, які зійшли з політичної арени у 2013 р. (а їх було 9), то з'ясуємо, що «найстарішою» серед них була Партія «Єдина Україна», створена як Партія Освітян України (ПОУ) і зареєстрована 26 жовтня 1998 р. (реєстраційний номер 1086).

Історична довідка. Першим очільником партії був В. Комісаров (1960 р. н.; директор запорізької середньої школи №44). Найбільш яскраві сторінки політичного життя партії пов'язані із її участю у парламентських виборах 2002 р.: об'єднавшись із Прогресивною соціалістичною партією України, Партія Освітян України утворила виборчий блок політичних партій «Блок Наталії Вітренко». Блок здобув підтримку 3,22% голосів виборців і до парламенту його представники не потрапили. У травні 2002 р. Партія Освітян України разом із згаданою ПСПУ, Всеукраїнським об'єднанням лівих «Справедливість» (нині – Партія «Об'єднані ліві і селяни»), Партією «Руський блок» оголошувала про створення «народної опозиції», діяльність якої не увінчалася більшими вагомими здобутками.

У 2004 р. почався кардинально новий етап у розвитку ПОУ: на партійному з'їзді, що проходив у липні, по-перше, відбулася зміна керівника – новим лідером було обрано народного депутат Б. Губського (1963 р. н.); по-друге, партію було перейменовано на Партія «Єдина Україна»; по-третє, політична сила фактично відмовилася від свого минулого – нумерація з'їздів почалася з початку. Зрештою, чи не найсуттєвіший момент: із партії «освітян» вона перетворилася у свого роду «депутатську партію», її членами стали такі народні депутати, як О. Бандурко, В. Гуров, В. Дем'юхін, О. Задорожній, О. Климпуш, В. Развадовський та ін.

У Верховній Раді України IV скликання (2002 – 2006 рр.) ними було утворено партійну фракцію.

Перед президентськими виборами 2004 р. Партія «Єдина Україна» заявляла про свою однозначну підтримку В. Януковича як кандидата на пост Президента України. Згодом парламентська фракція партії голосувала за відставку В. Януковича з посади Прем'єр-міністра України. З осені 2005 р. Б. Губський почав працювати у парламенті з БЮТ і наприкінці зими 2006 р. увійшов до парламентської фракції Блоку Юлії Тимошенко. Він заговорив про ліквідацію Партії «Єдина Україна» і входження кількох тисяч її членів до лав ВО «Батьківщина» [4]. Фракція Партії «Єдина Україна», зменшившись до 12 чоловік (при необхідних 14-ти) й у лютому 2006 р. припинила своє існування. Утім, партія продовжувала функціонувати.

Під час виборів до Верховної Ради України V скликання (2006 р.) «Єдина Україна» кандидатів у депутати не висувала. Утім, 219 осіб працювали членами ТВК. Не брала участі партія й у парламентських виборах 2007 і 2012 років.

На момент анулювання реєстраційного свідоцтва (згідно із наказом ДРСУ від 18 жовтня 2013 р. №585) партія мала зареєстрованими 1067 структурних підрозділі, що були утворені у період з лютого 1999 р. до початку вересня 2009 р. Останнім керівником партії була виконуюча обов'язки голови Л. Боднар.

Друга партія, яка зникла з «партійної мапи» України – Політична партія «Сильна Україна» (далі – «Сильна Україна»), що стала наприкінці 90-х років ХХ століття як Трудова партія України і була зареєстрована Мін'юстом України 30 серпня 1999 р., реєстраційний номер – 1217.

Історична довідка. «Сильна Україна» від самого початку була типовою «депутатською партією» чи партією «людей влади». За майже 14-річний період свого існування вона чотири рази міняла лідера, який неодмінно був представником «владної верстви».

Першим очільником партії свого часу став народний депутат М. Сирота, який спромігся відразу створити у Верховній Раді України III скликання фракцію ТПУ, до якої увійшло близько 30 депутатів. За часів М. Сироти партія пережила розкол, що засвідчили

результати II партійного з'їзду (травень 2000 р.), як і поява Політичної партії «Трудова Україна» (реєстраційний номер 1457).

До Верховної Ради України IV скликання М. Сирота балотувався як самовисуванець. Однак, депутатського мандату не здобув. У парламентських виборах 2006 року партія і її лідер брали участь у складі «Блоку Бориса Олійника та Михайла Сироти» (блок здобув підтримку 21 649 виборців, або 0,08%, посівши серед учасників виборчих перегонів 36-те місце із 45). У позачергових виборах до Верховної Ради України 2007 р. ТПУ брала участь у складі «Блоку Литвина» і за результатами виборів (блок здобув 924 538 голосів виборців, або 3,96%) партія стала парламентською.

Після загибелі М. Сироти ТПУ очолив народний депутат С. Павленко, а за кілька місяців – Д. Сирота (син М. Сироти), який був партійним очільником упродовж листопада 2008 – листопада 2009 року.

Напередодні президентських виборів 2010 р., згідно з рішеннями X з'їзду (листопад 2009 р.), лідером ТПУ став С. Тігіпко, який, що показово, з листопада 2001 до березня 2005 р. очолював Політичну партію «Трудова Україна» (яка утворилася у 2000 р. після розколу ТПУ). Виступаючи на з'їзді ТПУ, С. Тігіпко намагався дистанціюватися від ТПУ як «генетичної попередниці»: позиціонував партію як фактично нову політичну силу і заявляв, що «нинішні політичні сили повинні поступитися місцем новим партіям, дієвим та ефективним»; акцентував гостру необхідність у створенні «партії прагматиків». Відтак, ТПУ було перейменовано на Політичну партію «Сильна Україна». Після ребрендингу політична сила С. Тігіпко відмовилася від продовження нумерації партійних зібрань і почала відраховувати черговість своїх з'їздів з нуля.

Попри статус партійного лідера, у президентських виборах 2010 р. С. Тігіпко брав участь як позапартійний тимчасово непрацюючий самовисуванець (здобув підтримку 13,05% виборців), продемонструвавши «відмову від партії» у ситуації, коли це було вигідно. Повернувшись після виборів до керівництва партією, С. Тігіпко у березні 2012 р. підвів її до самознищення (саморозпуску), проголосивши про «злиття» з ПАРТІЄЮ РЕГІОНІВ. 7 серпня 2012 р. колишній лідер «Сильної України» був зареєстрований кандидатом у депутати

Верховної Ради України VII скликання уже як член ПАРТІЇ РЕГІОНІВ, за списками якої (№3) і був обраний народним депутатом.

Запис про реєстрацію Політичної партії «Сильна Україна» було скасовано у «Єдиному реєстрі громадських формувань» згідно із наказом Державної реєстраційної служби України (ДРСУ) №323 від 28 травня 2013 р.

28 травня 2013 р.наказом №324 Державної реєстраційної служби України було скасовано запис про реєстрацію і Партії «Народна влада», що була зареєстрована 1 вересня 2004 р. (реєстраційний номер 100-п.п.).

Історична довідка. Біля витоків партії стояв С. Селіфонтьєв – народний депутат Верховної Ради України II скликання, який був головою оргкомітету зі створення партії і головуючим на першій частині Установчого з'їзду «Народної влади». Упродовж майже 9-річного періоду партію очолювало двоє осіб – спочатку В. Нечипорук, а згодом Й. Вінський (обраний лідером на III партійному з'їзді у листопаді 2009 р.).

Проголошені партією ідеологічні орієнтири, час від часу кардинально змінювалися: відштовхнувшись від ідеї «українського національно-слов'янського патріотизму» і парламентсько-монархічної форми правління, «Народна влада» згодом почала відстоювати ідею прямої демократії і наголошувати на необхідності розвитку інституту референдуму, врешиті-решит було заявлено про прихильність до ідеї «парламентсько-президентської республіки» і «дієвого місцевого самоврядування». Така карколомна зміна ідейних орієнтирів, можна твердити, повинна була б означати зміну соціальної і електоральної бази партії. Однак, про, власне, «зміну» не йшлося: думається, що до пошуку нових ідей і гасел підштовхувала, скоріш за все, відсутність цієї електоральної бази.

Утім, зміна ідейних пріоритетів не допомагала партії у боротьбі за голоси виборців, про що дозволяє говорити шерег її електоральних невдач. Так, В. Нечипорук, взявши участь у президентських виборах 2004-го року, спромігся здобути підтримку 0,02% виборців і посісти серед 24 претендентів на пост Президента України останню – 24-позицію. У чергових (2006) виборах до Верховної Ради Ук-

райни V скликання, як й у позачергових (2007) виборах, партія участі не брала. Утім, напередодні місцевих виборів у 2008 р. про партію заговорили у зв'язку зі скандалом: экс-мер міста Києва О. Омельченко, який очолив «Блок Олександра Омельченка» (створений представниками Київських міських організацій двох партій – Партії «Соціал-демократичний союз» і Української морської партії), звернувся до суду із вимогою зняти з перегонів «двійника» – «Блок Омельченка Олександра Олександровича», який створили міські організації Партії «Народна влада» і Політичної партії малого і середнього бізнесу України. Таким чином, заяви про наміри в українській політиці не завжди своїм наслідком мають власне реалізацію цих намірів, досягнення проголошеної мети: «технічний» «Блок ООО» безславно згинув, так і не виконавши функції «блоку-двійника».

Хитання «Народної влади» продовжилися напередодні парламентських виборів 2012 р., коли відбувався пошук шляхів проходження до Верховної Ради України VII скликання: у січні 2011 р. партія вела переговори про об'єднання на засадах «демократичного соціалізму» в «Українську демократичну лівицю» з такими політичними силами, як Партія «Справедливість», СДПУ та СДПУ (о). У лютому–березні Й. Вінський уже вів мову про необхідність створення потужної політичної партії на засадах «євро-соціалізму» і брав участь у форумі «українських демократичних лівих сил», на якому, крім «Народної влади» і таких партій, як Партія «Справедливість», СДПУ та СДПУ (о), були присутніми представники Української селянської демократичної партії. На початку літа «Народна влада» була серед 4 підписантів (разом з Партією «Справедливість», СДПУ (о) та Українською селянською демократичною партією) базових принципів, які мали бути покладені в основу створення об'єднаної партії. У листопаді формат переговорів щодо об'єднання був розширений: про перспективи об'єднання говорили вже лідери 11 партій*. Попри це, всередині

---

*Крім партій «Справедливість», «Народна влада» і Української селянської демократичної партії, у переговорах взяли участь такі політичні сили, як СПУ, СелПУ, Партія відродження села, Політична партія «Всеукраїнська партія «Дітей війни», Політична партія «Всеукраїнський патріотичний союз», Політична партія «ДІТИ ВІЙНИ «НАРОДНА ПАРТІЯ УКРАЇНИ», Партія «Соціалістична Україна», Політична партія «КОЗАЦЬКА СЛАВА».

грудня у ЗМІ було поширено заяву про досягнення згоди про об'єднання 5 «лівоцентристських» партій. 17 грудня 2011 р. було проголошено створення Партії «Об'єднані ліві і селяни», до якої, з-поміж інших партій (Партії «Справедливість», Партії відродження села, Української селянської демократичної партії і Політичної Партії «Всеукраїнський патріотичний союз»), увійшла і Партія «Народна влада».

Говорячи про об'єднання, варто звернути увагу на два моменти. Перший. В умовах чинного законодавства Партія «Об'єднані ліві і селяни» постала на базі Партії «Справедливість» шляхом її перейменування. Другий. Упродовж 2012 – 2013 рр. серед партій, які «об'єдналися», фактично припинили свою діяльність лише 2 (про що свідчать відповідні накази ДРСУ): у жовтні 2012 р. – Українська селянська демократична партія, а у травні 2013 р. – Партія «Народна влада». Партія відродження села (реєстраційний номер 460) і Політична партія «Всеукраїнський союз» (реєстраційний номер 105-п.п.) у кінці 2013 р. продовжували свою діяльність.

Три вищезгадані партії були, так би мовити, «депутатськими партіями»: створені, як правило, депутатами або невдовзі кимось з них очолені, вони упродовж свого функціонування «передавалися з рук до рук» депутатів. Їхній спосіб сходження з арени політичної боротьби до певної міри – традиційний. В одному випадку, депутат, втративши зацікавлення політичною силою, залишав її ряди, а партія, опинившись у руках виконуючого обов'язки голови (чи взагалі без керівника), перебувала у «стані очікування». Не дочекавшись появи інтересу до себе з боку чергового депутата, вона деградувала і сходила з політичної арени. В іншому випадку, брак самодостатності (ресурсної) спонукав партію до «об'єднання» із впливовішою і більш ресурсно-потужною політичною силою шляхом проголошення саморозпуску і з наступним (слабкопростежуваним) вступом колишніх членів партії, що самоліквідувалася, до лав іншої.

Для «депутатських партій» упродовж періоду існування характерною була рухливість й умовність ідейно-ідеологічних орієнтирів: партії створювалися не для обстоювання якихось ідеологічних цінностей, але тільки для того, щоб «відповідати моменту». «Відповідність моменту» забезпечувала можливість для очільника пар-

тії і, можливо, кількох його найближчих соратників проходження до українського парламенту, в урядові кола, у керівні структури на місцях тощо.

На окрему увагу заслуговують «недепутатські партії», які упродовж 2013 р. припинили своє функціонування. У зв'язку з цим пригадаємо, що за результатами перевірки дотримання політичними партіями вимог статті 11 Закону України «Про політичні партії в Україні» ще 2012 року Державною реєстраційною службою України було подано до суду 9 позовів про анулювання реєстраційних свідоцтв низки політичних сил. До 29 січня 2013 р. було задоволено 6 позовів. Відповідно, з «Єдиного реєстру громадських формувань» упродовж 2013 р. зникли 3 партії, тривалість «життя» яких становила 1,5 – 2,5 роки, у тому числі: Політична партія «Ведуча сила» (zareєстрована 14 червня 2010 р., свідоцтво № 187-п.п.), Політична партія «Українська партія респонсизму» (zareєстрована 7 вересня 2011 р., свідоцтво № 200-п.п.), Партія «Сам за себе» (zareєстрована 6 жовтня 2011 р., свідоцтво № 201-п.п.).

Згодом із «Єдиного реєстру...» зникли ще 2 партії, чий вік був ще коротшим. Так, спочатку ДРСУ анулювала свідоцтво про реєстрацію Політичної Партії «РЕНЕСАНС» (zareєстрована 23 січня 2012 р., свідоцтво № 207-п.п.), а згодом було анульоване реєстраційне свідоцтво Політичної партії «Інтернет партія України» (zareєстрована 1 серпня 2011 р., свідоцтво № 196-п.п.). Зрештою, кінець листопада став часом анулювання реєстраційного свідоцтва Політичної партії «Ми маємо мужність» (zareєстрована у квітні 2012 р., свідоцтво №210-п.п.)

Говорячи про Партію «Ведуча сила», найперше зверну увагу на те, що наказ ДРСУ №1967 про анулювання її свідоцтва з'явився ще 11 грудня 2012 р. Утім, відповідна інформація на сайті ДРСУ була оприлюднена із запізненням – лише наприкінці січня 2013 р, що й створило більш-менш прийнятні підстави для висвітлення ситуації з партією у хронологічних рамках 2013 р.

Очільником партії, у момент її реєстрації, був А. Корнієнко (1938 р. н., директор ТОВ «Инвестиционно-опытный центр изобретателей "Прогресс-7"»). Документ за назвою «Обращение к гражданам-патриотам Украины!» (датований 15 грудня 2009 р., тобто ще до офіційної реєстрації партії Мін'юстом України) був підписаний лі-

дером партії і відбивав ступінь неабияких претензій автора, який націлювався запропонувати суспільству «нові неординарні шляхи розвитку держави і швидкого відродження економіки, перетворення України в одну із найбільш квітучих країн Світу». Насправді ж – відбивав нічим не завуальовану антинаївську, антиєвропейську, антизахідну настроєність очільника «Ведучої сили» («Захід був, є і буде найзліпшим ворогом слов'янських народів»), його налаштованість на «об'єднання усіх слов'янських та інших дружніх нам народів». Документ був просякнутий антикапіталістичним духом, антидемократизмом, юдофобством та антилібералізмом («юдейська фарисейська ідеологія до 15 віку була представлена сатанинством, а через два віки після його заборони вона відродилася у вигляді ліберальної ідеології»). Тобто «нове» від А. Корнієнка було дуже «старим» і відомим. Крім того, свідомості автора не були чужими ідеї месіанізму, і він переконував, що «ми єдині, хто ... зможе повести народи Світу у світле майбутнє, як це робили наші предки. У цьому наше призначення на цій планеті»). Перебуваючи в очікуванні «Вождя», лідер партії був переконаний, що «Вождь з'явиться, коли почнемо діяти». На фоні ностальгійних прорадянських ноток звучали й сподівання на створення «Геополітичного Союзу» від Льодовитого океану до Індійського, від Тихого до Адріатики. Крім того, автор документа переконував у необхідності визнання у такому «Геополітичному Союзі» російської мови як «міжнародної і робочої», що мало стати умовою для «успішного функціонування цього геополітичного і економічного союзу», умовою «створення благодатної моральної обстановки для процвітання цих країн». Усе життя у такому утворенні мало базуватися на знанні, повинна була утвердитися «влада носіїв знання», що дозволило б «покроку, але вірно рухатися до Господа Бога» [5]. Така «екстремальна суміш» ідей виявилася непридатною для рецепції представниками українського соціуму: партія не створила (згідно із законодавством) необхідної кількості структурних підрозділів і припинила існування. Таким чином, «Ведуча сила» – зразок партії, для функціонування якої уже в момент її створення фактично не було умов і, найперше, – людського ресурсу, для якого б виявилися звабливими ідейні пропозиції «Ведучої сили».

Політична партія «Українська партія респонсизму», як і Політична партія «Інтернет партія України», партія «нової молоді», «моло-

дих професіоналів», осіб, які, як правило, з освітою, що забезпечує достатній або й високий інтелектуальний рівень і, відповідно, зумовлює розвиненість інтересів, потреб і запитів, значний рівень претензій (на статус, ідентичність, виконувані ролі, матеріальне забезпечення тощо). Лідером «респонсистів» була, зокрема, особа, яку у ЗМІ представляли і як політтехнолога, і як політконсультанта чи менеджера інформаційної кампанії – виходець із «соціально-інжинірингового агентства «Гайдай. Ком» – В. Помазанов. З урахуванням молодості лідера і сфери його діяльності, професійних інтересів і варто, думається, аналізувати ідейні засади базового документа «респонсистів» за назвою «37 тез Респонсизму» [6] (в умовах традиційної для України недоступності партійних програм і статутів), оскільки він дасть змогу збагнути не лише суть ідейних орієнтирів молодих людей-творців партії, але й особливості їхнього світогляду, з'ясувати ступінь усвідомлення ними можливого (припустимого до здійснення) ступеня соціального інжинірингу, бачення ними механізмів обстоюваних змін.

Тож «респонсисти», ратуючи «за» створення «нового соціально-політичного ладу – нового суспільства», яке складатиметься із вільних і відповідальних громадян, найперше виступали «проти» «антинародного класу», який, як стверджувалося у «Тезах...», складається із «близько 100 сімей і їхньої обслуги», і класифікувавши цей клас як «окупаційний режим... на території України», запропонували свій «зразок» українського суспільства. Зокрема, обстоюючи ідею рівності людей «від народження» і проголошуючи свободу, право на життя і устремління до щастя «вищими загальнолюдськими правами», «респонсисти» проголосили, що Україна є «прямим і єдиним спадкоємцем Київської Русі і Козацької республіки», «центром слов'янської цивілізації», що було, з їхнього погляду, вагомою підставою для створення «Великої Української Держави». Тобто підстави для величч «респонсисти» віднаходили у минулому України, виявляючи снагу до культивування міфів, що простежувалося у констатуванні прямого зв'язку України з Руссю, наголошенні її «центральної» (що, зрозуміло, передбачає певну «місію») у «слов'янській цивілізації» (яка в умовах сьогодення навряд чи існує: мову варто вести, думається, лише про слов'янську цивілізацію в історичній ретроспективі). А далі «формула успіху» сучасної України, з по-

гляду «респонсистів», зводилася до розподілу влади на державну – центральну, і місцеву – «у межах общин міст, містечок, сіл». (Зауважу, що ось така підміна українських «громад» російськими «общинами» по-своєму свідчить про своєрідність «рецепту» від «респонсистів»: розрахований нібито на Україну, він містить неукраїнські «інгредієнти», що увиразнює уявлення про авторів «37 тез Респонсизму»). У документі цілком у дусі ліберальної ідеології обстоювалися ідеї максимальної свободи особистості, мінімізація держави, розвиток самоврядування «общин». Далі, цілком у дусі утопій, «респонсисти» проголошували, що «вільні громадяни» можуть обирати і бути обраними до органів місцевої влади, але вони не матимуть виборчих прав на рівні держави, тобто не зможуть обирати і бути обраними до державних органів – «не можуть бути державними чиновниками». Набуття права обирати і бути обраними забезпечувало проходженням певної процедури лише «відповідальними громадянами», тими, які «обрали шлях служіння суспільству, відмовилися від частини прав і свобод, пройшли Федеральну службу упорядовж трьох років і склали присягу».

Ідеал «респонсистів» – федеративна Україна, розподілена на п'ять гілок державна влада, де поряд із консультативно-законодавчою, виконавчою і судовою мала функціонувати гарантуюча влада в особі президента і контролююча, уособленням якої мав постати «верховний цензор». Документ «унікав» прямої відповіді на питання, хто ж обиратиме цих державних мужів. Але відповідь була очевидною: вони мали обиратися самі себе з-поміж себе – «відповідальних громадян». Таким чином, «респонсисти», проголошуючи необхідність мінімізації держави, у той же час у своєму «новому» суспільстві передбачали мінімізацію дії й демократичних механізмів і процесів. Їхній президент, який мав обиратися обмеженням колом «відповідальних громадян» на шестирічний термін, мав бути наділеним просто-таки диктаторськими повноваженнями. Він міг сам розробляти і сам затверджувати стратегію розвитку країни, бути головнокомандувачем збройних сил, главою федеральної служби, керівником спеціальних силових служб, визначати зовнішню політику держави, бути гарантом її здійснення, як і гарантом Конституції. Президенту надавалося право законодавчої ініціативи, крім того, він повинен був здійснювати

представницькі функції, міг відправити у відставку прем'єр-міністра, розпустити законодавчу гілку влади і призначити нові вибори сенату серед «своїх» – так званих «відповідальних громадян» та ін.

Ідеалізм «респонсистів» (чи нерозуміння або ігнорування мегатрендів сучасного політичного розвитку) зумовлював їхнє негативне ставлення до військових блоків і союзів (у т. ч. створюваних США, Євросоюзом чи Росією), але припускав блоки чи союзи, повстання яких могло бути ініційоване Україною (зокрема, створення військово-економічного союзу з Білоруссю, Латвією, Литвою, Естонією, Чехією та «іншими державами Східної Європи»).

Документ містив словосполучення «відмова від готівки», «національні інтереси», «вільна економіка» та ін., що відбивали домодерні чи модерні явища і процеси. Але йому бракувало термінів і понять, які б віддзеркалювали процеси постмодерного світу, участь в яких вимагає від держави та її громадян ефективності, конкурентоспроможності тощо.

Реєстраційне свідоцтво партії було анульоване наказом ДРСУ №76 від 1 лютого 2013 р.

Таким чином, попри те, що Партія «Ведуча сила» і Політична партія «Українська партія респонсизму» – проекти людей із різних вікових категорій, у них було спільне: ідейні пріоритети кожної з партій слабо відповідали реаліям і потребам українського сьогодення. Неуспіх у створенні партії і приверненні у її лави достатньої кількості прибічників по-своєму ставить під сумнів професіоналізм «респонсистів» у сфері соціально-інженірингових технологій*.

---

*І ось тут варто взяти до уваги те, що у 2011 р. (у рік реєстрації «респонсистів») Мін'юстом була зареєстрована і ПОЛІТИЧНА ПАРТІЯ «НОВЕ ЖИТТЯ» (реєстраційний номер 191-п.п.), яка, як і Політична партія «За справедливість та добробут» (легалізована Мін'юстом у 2010 р., реєстраційний номер 191-п.п.), постанала внаслідок допомоги не спеціалістів у сфері соціально-інженірингових технологій, а юридичної фірми «Акценти». Особливістю цих двох політичних дітищ «Акцентів» була майже повна тотожність текстів їхніх партійних програм, відмінність між якими полягала лише у мові викладу документа (в одному випадку – російською, а в іншому – українською) і деякій зміні порядку слів у реченнях, і речень – в окремих фрагментах тексту документа. До кінця 2011 року перша партія зареєструвала у регіонах України 11 структурних підрозділів, друга – 49. Тобто так звані «соціальні інженери» не змогли для себе зробити того, що вдалося юристам для інших.

Говорячи про такий партійний проект «молодих професіоналів», як Політична партія «Інтернет партія України», варто звернути увагу на те, що ця зникла партія – своєрідна спадкоємиця Інтернет партії України, яка була зареєстрована Мін'юстом України 26 березня 2010 р. (реєстраційний номер 178-п.п.), а її реєстраційне свідоцтво було анульоване навесні 2011 р. (причина – традиційна: неспроможність упродовж пестимісячного терміну, як того вимагає закон, створити та зареєструвати свої обласні, міські, районні організації у більшості областей України, містах Києві, Севастополі та АР Крим). Згадану партію, як і Інтернет партію України, очолював Д. Голубов (1983 р. н.). Як й у випадку з попередницею, реєстраційне свідоцтво Політичної партії «Інтернет партія України» було анульоване у зв'язку із нездатністю політичної сили створити достатню мережу своїх структурних підрозділів на території країни. Тож у зв'язку з невиконанням вимог закону «Про політичні партії в Україні» Постановою Окружного адміністративного суду м. Києва від 23 січня 2013 року у справі № 2а-11091/12/2670 було прийнято рішення про анулювання її свідоцтва [7].

Апеляційні судові позови партії, подані у наступний час, не змінили ситуації – наказом ДРСУ №442 від 6 серпня 2013 р. реєстраційне свідоцтво політичної сили було анульоване і партія вдруге зникла із «Єдиного реєстру...».

Але звернемо увагу на інше: попри те, що програма партії (див.: [8]) з двічі анульованим реєстраційним свідоцтвом є більш-менш адекватною викликам, перед якими опиняється особистість–суспільство–держава на початку ХХІ століття, їй все ж не вдається закріпитися у структурі соціуму. Питання «чому?» – залишається відкритим. Але можна припустити, що для сили, далекої від ресурсів владних чи олігархічних структур, створення мережі партійних осередків на території держави, як і закріплення у політичному спектрі – річ непроста.

Зрештою, Партія «Сам за себе» була єдиною свого роду «сільською партією», оскільки її юридична адреса знаходилася у с. Літки Лугинського району Житомирської області, за місцем проживання лідера – В. Карповича (на момент реєстрації партії – юриста ТОВ «Арсток»). «Життя» партії можна вкласти у кілька дат: 25 грудня 2010 р. відбувся партійний установчий з'їзд; 6 жовтня

2011 р. партія була зареєстрована Мін'юстом України; 14 серпня 2012 р. ЦВК зареєструвала лідера партії для участі у парламентських виборах 2012 р. у ОВО №64 (за результатами голосування В. Карпович набрав 1,26% голосів виборців, посівши 7-ме місце серед 9 претендентів); 1 лютого 2013 р. реєстраційне свідоцтво партії було анульоване (наказ ДРСУ №74), а її назву було вилучено із «Єдиного реєстру громадських об'єднань». Після цього партія упродовж 2013 р. здійснила дві спроби реєстрації у ДРСУ. Однак – невдалі: 12 серпня 2013 р. ДРСУ відмовила (наказ № 469) Партії «Сам за себе» у реєстрації вперше, а 3 жовтня 2013 р. (наказ №563) – вдруге.

Досвід Політичної партії «Інтернет партія України» і Партії «Сам за себе», перша з яких, як свідчить вищевикладене, уже двічі пережила процес анулювання реєстраційного свідоцтва, а друга – одне анулювання і дві наступні відмови у реєстрації, порівняно з партіями, що постали у ті самі роки, але за інших обставин, дає змогу стверджувати, що політичне життя одних – суцільна боротьба за виживання, а доля інших – комфортне існування. (Адже, за даними сайту ДРСУ, серед чинних партій, що були зареєстровані у 2011 р. – нині таких 12, – створили свої структурні підрозділи у необхідній кількості лише 4 політичні сили. Не вдалося цього зробити 7 партіям, а 1 партія спромоглася утворити 3 структури на місцях. Утім, усі вони ще функціонують. Пояснень цьому факту може бути кілька: або структурні осередки створені, але ДРСУ упродовж двох років не оприлюднює відповідні дані, або ці партії перебувають у більш «сприятливих умовах», а тому мають більше часу для створення і реєстрації підрозділів.

Найкоротшим виявився вік Політичної партії «РЕНЕСАНС» і Політичної партії «Ми маємо мужність». Перша з партій була зареєстрована 23 січня 2012 р., а уже 12 липня 2013 наказом ДРСУ №405 реєстраційне свідоцтво її було анульоване. Партія, юридична адреса якої була у м. Бровари Київської області, на чолі зі своїм лідером Є. Кущербаєвим за короткий час існування, на відміну від інших «молодих» політичних партій, встигла створити партійний сайт, на якому не лише заявити (22 липня 2012 р.) про реєстрацію своїх 14 обласних і 2 міських територіальних організацій (що йшло у розріз із даними сайту ДРСУ), але й оприлюднити власний статут

і програму. Програма політичної сили проголошувала, що партія – права, яка не підтримує як чинну в Україні владу, так й опозицію. До програмного компендіуму партії входили такі ідеї, як: децентралізація територіального устрою України, ліквідація інституту президента, перетворення України на парламентську республіку, обрання парламенту (з меншою кількістю депутатів, ніж чинний в Україні) за мажоритарною системою, призначення прем'єр-міністра парламентом тощо.

Програма містила блок за назвою «Програма реформ», які, як передбачалося, мали охопити 12 напрямів. Так, у галузі економіки пріоритети зводилися до зменшення імпорту та збільшення експорту, ставка на вітчизняного виробника, зведення до мінімуму державної частки у власності підприємств, активне залучення іноземного капіталу, створення привабливого інвестиційного клімату у країні, ліквідація тіньового сектору економіки «без шкоди для простих людей» та ін. У податковій системі передбачалося встановлення єдиного податку на прибуток підприємств – 10% і аналогічного – на доходи фізичних осіб – 10%, на доходи від імпорту товарів та послуг – 20%, на доходи від експорту товарів та послуг – 5% тощо. Фінансова реформа мала метою видачу безвідсоткових кредитів «усім без винятку підприємствам у розмірі 10% ринкової вартості підприємств», ліквідацію корупції у банках, широке запровадження електронних платежів, перехід «на реальне ринкове регулювання гривні – «плаваючий курс», звільнення від доларової залежності» та ін. Унаслідок реформи освітньої сфери у країні мали бути приватизовані середні школи «із залученням іноземного капіталу», створені рівні умови для приватних і державних навчальних закладів усіх рівнів, а також конкурентне середовище серед учителів тощо. Програма, крім вказаних, пріоритетну увагу приділяла питанням реформування АПК, наукової сфери (що передбачало, зокрема, «прозорий розподіл наукового бюджету держави з поступовим його збільшенням у десять разів за десять років чи раніше», будівництво наукових комплексів, активний розвиток новітніх технологій), медичної галузі, транспорту, будівництва, армії («створення нечисленної, високомобільної та ефективної армії»). Передбачалося проведення й пенсійної реформи.

Розпізнавальним знаком партії був срібний фенікс, що й символізував відродження, ренесанс. Утім, поки що партії відродитися не вдалося.

Що стосується Політичної партії «Ми маємо мужність» (ПП «МММ», лідер – І. Авдеев), що зародилася у Вінниці, то, проіснувавши трохи більше 1,7 року, вона припинила свою діяльність згідно із наказом ДРСУ №663 від 20 листопада 2013 р., який став підставою для внесення до «Єдиного реєстру...» відомості про анулювання свідоцтва про реєстрацію ПП «МММ».

Ребрендинг, або чи є у партії минуле?

2013 рік став часом, у який 4 політичні сили змінили свою назву. Унаслідок перейменування Всеукраїнської партії трудящих (№868) і Політичної партії «Партія Народний Захист» (№179-п.п.) постало ще «дві України»: відповідно, Політична партія «Справжня Україна» і Політична партія «Вся Україна». Таким чином, партії долучилися до шеренги тих політичних утворень, у назвах яких не просто експлуатується термін «Україна» (Політична партія «Наша Україна», №115-п.п.; Політична партія «Твоя Україна», №182-п.п.), але й має місце подальше своєрідне уточнення «належності» чи «якості» України. Крім того, у партії «Вся Україна» було змінено й лідера політичної сили: замість Л. Башкірової її очолив Я. Погарський.

Наступ виявився більш привабливим станом, ніж мир і єдність для керівництва Всеукраїнської партії Миру і Єдності (№1418): політичну силу було перейменовано на Політична партія «Національний Альянс свободи та Українського Патріотизму «НАСТУП». Як і у попередньому випадку, окрім назви, було змінено й керівника: на зміну Л. Янковській прийшов «тріумвірат» у складі співголів М. Іваненка, Р. Секели, Ю. Хорлікова.

Чи не найбільш кардинальних змін зазнала у 2013 р. Партія національно-економічного розвитку України (ПНЕРУ, реєстраційний номер 709), яка змінила не лише назву на Всеукраїнське об'єднання «ДЕМОКРАТИ (Демократична партія)» і керівника (партійним очільником, замість П. Матвієнка, став А. Павелко), але й юридичну адресу, перенісши свій центральний офіс із м. Києва до м. Дніпропетровська. В українських реаліях такі зміни усіх «параметрів» підводять, найперше, до постановки риторичного запитання: *чи не продали партію?*

Ситуацію можна розглядати дещо й в іншій площині: чи є кожна партія, що пережила процес ребрендингу, спадкоємицею своєї формальної попередниці?

Узявши до уваги такі ідентифікаційні критерії, як: а) логіка «уточнення» (зміни) назви політичної сили, б) зміна проголошуваних нею ідейних пріоритетів й орієнтирів, в) зміна стратегій і традицій керівництва партією, можна дійти висновку, що у багатьох випадках простежити «генетичний зв'язок» між перейменованою партією і її формальною попередницею не вдається. Так, приміром, серед 73 політичних сил, утворених упродовж 1990 – 2000 років, лише 41 партія на початок 2014 р. діяла за назвою, зареєстрованою у рік її створення. 32 партії – змінювали (іноді – по кілька разів) назву, з них 19 – кардинально. Наслідком є те, що ідентифікувати, приміром, нинішню Політичну партію Українська платформа «СОБОР» як спадкоємицю Української Республіканської партії підстав немає, попри те, що «партійна біографія» містить дані, успадковані від УРП: 1990 рік як рік створення Політичної партії Українська платформа «СОБОР» і, відповідно, реєстраційний номер 4, що створює ілюзію «найдавнішої» партії України. Те саме стосується, наприклад, і Партії «РОДИНА» (реєстраційний номер №1277), яка постала у липні 1999 р. як Партія «Нова генерація України» на чолі з Ю. Мірошниченком (нині – народним депутатом України, який був представником Президента України у Верховній Раді України) і проголосила у своїй програмі патріотизм «головною громадянською цінністю», а суттю національної ідеї – «створення унікальної, можливої, авторитетної та впливової держави Україна...» (Програма [Партії «Нова генерація України»] // Політичні партії України. – ТП. – Український центр політичного менеджменту. – К., 2005. – С.191). Утім, текст «Програмних тез» Партії «РОДИНА», розміщений на її офіційному сайті на початку 2014 року (хоча був розрахований на 2009 – 2012 роки. Див.: [9]), вже не містив згадок ані про патріотизм, ані про національну ідею: ідеал «РОДИНИ» зводився до побудови федеративної парламентської республіки, «яка буде економічно і політично інтегрована з Росією, Білоруссю і Казахстаном» і т. п. Такі метаморфози якраз і дозволяють твердити про відсутність «генетичного зв'язку» низки перейменованих партій зі своїми формальними попередницями.

Тож (повертаючись до попереднього сюжету) говорити з впевненістю, що, приміром, традиції Партії національно-економічного розвитку України (ПНЕРУ, №709) є «плоттю й кров'ю» ВО «ДЕМОКРАТИ (Демократична партія)», що завдяки ідентифікаційним ознакам останньої у ній легко вгадується політичне осердя ПНЕРУ, сьогодні не можна. Як не можна однозначно ідентифікувати будь-яку перейменовану українську політичну партію з її формальною попередницею, від якої у багатьох випадках тільки й залишається рік утворення і реєстраційний номер. Тож питання «чи є у партії минуле?» – риторичне.

Партійне життя–2013: прояви неблагополуччя

Партійне життя у 2013 р. мало свої «симптоми неблагополуччя». Один із них був пов'язаний з тим, що низці партій, які провели свої установчі форуми, Міністром України було відмовлено у реєстрації. Вдалося встановити назви 14 таких політичних невдах (див. вище Таблицю 1). Зверну увагу, що серед останніх були структури з промовистим життєвим досвідом: ті, яким на початок 2014 р. ДРСУ відмовила у реєстрації двічі (Політична партія «Республіка», Політична партія «Патріотичне об'єднання «Ми Українці»), тричі (Політична партія «Зелений Тризуб»), а той чотири рази (Політична партія «Об'єднана Україна») упродовж року.

Інформації про партії, яким не вдалося пройти реєстрацію у 2013 р., дуже мало: в одних випадках відомими є лише назви цих утворень, в інших – те, що у партію була спроба трансформувати ту чи іншу громадську організацію (як, наприклад, ВГО «Зелений Тризуб», чи МГО «Ми – українці»). І тільки про деякі з утворень інформації дещо більше, оскільки сама перспектива їхньої інституціоналізації викликала у суспільстві досить значні негативні реакції і відповідний інформаційний супровід процесу їх творення. Так, наприклад, можливість появи «Української галицької партії» представники інтелектуального середовища Галичини оцінювали у руслі поширення ідеї «русского мира», як «російського троянського коня», фінансованого російськими спецслужбами, завдання якого – «вносити та постійно підтримувати ідею розколу, розподілу України на дві частини: проросійську та проєвропейську, шляхом ма-

ніпуляційного формування громадської думки про те, що Галичина повинна бути окремою «європейською» державою [10].

Чинні ж політичні сили упродовж 2013 р. по-своєму виявляли симптоми неблагополуччя: вони продовжували зашишатися (уже не перший рік) у, так би мовити, «законсервованому стані» – або без політичного лідера (як Політична партія «Організація Українських націоналістів», №518 і Партія «Демократичний Союз», №1188; Партія промисловців і підприємців України №1410; Соціально-Християнська Партія, №98-п.п.; Партія «СЕЛЯНСЬКИЙ БЛОК АГРАРНА УКРАЇНА», №128-п.п.), або у нескінченному стані припинення діяльності (як «Партія екологічного порятунку «ЕКО+25%», №5-п.п., згідно з рішенням другого етапу III партійного з'їзду від 1 жовтня 2011 р., чи Політична партія «Українська платформа», №169-п.п., згідно з рішенням II з'їзду партії від 3 грудня 2011 р.).

Питання, які виникають у зв'язку з цим: чому в Україні процес припинення партій триває так довго? Чому держава не зацікавлена у створенні більш ефективного механізму, дія якого скорочувала б час, потрібний для ліквідації партій? Чому у державі змінюється влада, проходять вибори, а у деяких партіях без лідера все залишається незмінним? Держава виявляє байдужість до партій, ознака життя яких – тільки запис у «Єдиному реєстрі...», чи навпаки – зацікавленість у існуванні «законсервованих» чи «приспаних» структур? Кому це вигідно? Ким і з якою метою підтримується незмінність ситуації?

Упродовж 2013 р. свій варіант неблагополуччя демонструвала Політична партія «Наша Україна», своєрідну агонію якої (зумовлену, не в останню чергу, різким несприйняттям не лише колишніми соратниками і друзями, але й значною частиною представників українського соціуму її «господаря» – екс-президента В. Ющенка) українське суспільство спостерігає вже не один рік.

Про безпосередні негаразди у партії дають підстави говорити проведені одночасно (9 лютого) засідання двох політрад: однієї – під головуванням В. Ющенка, іншої – С. Бондарчука. Кожне із зібрань виключило із партійних лав головного опонента: В. Ющенко – С. Бондарчука, а останній, відповідно, В. Ющенка. Утім, УДРС взяла до відома дані, надані В. Ющенком: до «Єдиного реєстру...»

були внесені зміни, які свідчили, що головою політради партії, замість С. Бондарчука, став З. Шкутяк [11].

Попри це, 2 березня С. Бондарчук провів XII партійний з'їзд, на якому було прийнято низку рішень: про ліквідацію (саморозпуск) партії (за таке рішення проголосували 267 депутатів, 6 утрималися, 2 були проти); про припинення діяльності усіх статутних органів; передачу установчих документів, печатки і прапора до Музею історії «помаранчевої революції» НУ«КМА»; створення ліквідаційної комісії, очільником якої став П. Ющенко, а членами, що показово, – І. Ванникова, З. Шкутяк, В. Ульяновченко [11]. На 1 січня 2014 р., за інформацією сайту ДРСУ, виконуючим обов'язки голови політради партії залишається З. Шкутяк. На сайті Політичної партії «Наша Україна» розміщена інформація, згідно із якою головою політради є І. Ванникова, обрана (46 голосами із 68) на посаду на засіданні політради 28 вересня 2013 року.

Вищевказане дозволяє твердити, що «Наша Україна» є зразком «персональної партії», «господар» якої формує керівництво політсилою із особисто відданих йому людей, якою, думається, і є колишня прес-секретарка В. Ющенка (часів президентства) І. Ванникова.

Упродовж 2013 р. різноманітні інформаційні ресурси розміщували відомості, які прямо чи опосередковано висвітлювали проблематиках партій, як Народна Партія і Соціалістична партія України. Інтерес до цих політичних сил зрозумілий: кожна з них очолював у 2013 р. колишній голова Верховної Ради України. У першому випадку – В. Литвин, у другому – О. Мороз. Щодо першої з партій, то 2013 рік по-своєму засвідчив, що «золотий час» для Народної Партії минув. Політична сила, по-перше, потерпала від браку коштів, що ставило під питання саме існування партії і підштовхнуло заступника голови партії С. Гриневецького до відвертого зізнання у тому, що «партії потрібен олігарх, якого б цікавила політична сила», в іншому разі її очікував би або саморозпуск, або об'єднання з однією із «провладних парламентських партій» [12]. По-друге, на парламентських виборах 2012 р. лише очільник партії та його заступник, власне С. Гриневецький, здобули мандати народних депутатів (відповідно, у одномандатному виборчому окрузі №65 на Житомирщині і в ОВО №134 у м. Одесі), що стало, з-поміж іншого, віддзеркаленням надзвичайно низького рівня популярності пар-

тії у середовищі електорату. Крім того, зосередженість керівників партії на власному успіху під час парламентських виборів 2012 р. по-своєму сприяла деградації політичної сили. Тож 2013 р. став часом для рефлексій партійного керівництва над особливостями внутрішньопартійного життя політичної сили. Так, С. Гриневецький, розповідаючи про одне із засідань політвиконкому партії, повідомляв, що були прийняті рішення, спрямовані на «відновлення її [партії] діяльності». «Відновлення» передбачало «оновлення ідеології партії», інвентаризацію партійних структурта оцінку їхньої якості (оскільки серед 12 тис. членів партії, обраних до місцевих рад, виявилось згодом чимало перебіжчиків до ПАРТІЇ РЕГІОНІВ, які дбали про отримання тих чи інших дивідендів, а не про відданість «партії Литвина»), поновлення співробітництва з фракціями і групами Народної Партії у місцевих радах, проведення XIII звітно-виборного з'їзду.

Про проблеми у СПУ свідчив, насамперед, той факт, що членам партії ніяк не вдавалося розв'язати питання зміни голови – П. Устенка, якому не вдавалося віднайти кошти на фінансування політичної сили. У зв'язку з цим медіа повідомляли не лише про ймовірність повернення до безпосереднього керівництва партією О. Мороза (офіційного «лідера партії»), але й про можливість обрання партійним очільником В. Семенюк-Самсоненко, яка неодноразово виступала претендентом на посаду (востаннє – у червні 2012 р.). Висловлювалися припущення, що останній, можливо, вдасться залучити для розвитку партії гроші ініціатора «Українського вибору» В. Медведчука. Утім, сама В. Семенюк-Самсоненко таку можливість відкидала [13].

Йшлося і про перспективи обрання головою соціалістів і М. Рудьковського, але призначений на 6 липня 2013 р. з'їзд партії не відбувся, оскільки його, як твердили медіа, «розігнав» О. Мороз (4 липня П. Устенко зняв із себе повноваження голови СПУ і передав їх останньому), побоюючись «втратити партію» в умовах, коли велика кількість партійних осередків не бажала його повернення до керівництва політичною силою. Згідно з офіційною позицією партії, захід відмінили на вимогу 13 обласних організацій партії, оскільки статут СПУ регламентував, що третина організацій може вимагати як скликання з'їзду, так і його скасування. У такій ситуа-

ції експерти заговорили про можливий розкол у партії і проведення частиною соціалістів альтернативного з'їзду [14].

Врешті-решт, на ХІХ з'їзді партії, який відбувся 12 жовтня 2013 р., голосами 168 делегатів (із 210) головою партії було обрано М. Рудьковського, політична доля якого мала свої особливості:

– у грудні 2011 р. экс-міністр транспорту та зв'язку М. Рудьковський залишив лави соціалістів;

– за результатами виборів до Верховної Ради України у 2012 р. він був обраний у ОВО №210 (Чернігівська обл.). У перегонах брав участь як тимчасово непрацюючий самовисуванець, до того ж – член Політичної партії «Партія нового покоління України»;

– дохід, отриманий М. Рудьковським у рік виходу із СПУ, становив (згідно із декларацією) понад 16 млн грн;

– у парламенті М. Рудьковський увійшов до фракції ПАРТІЇ РЕГІОНІВ.

Повернення М. Рудьковського у СПУ викликало неоднозначні коментарі: йшлося, найперше, про рейдерське захоплення партії. Але ситуацію вдалося «пом'якшити» О. Морозу, який заявив: «Думка про рейдерство могла виникнути у тих, хто не читав змін до Статуту СПУ. Відповідальним за організаційно-партійну, ідеологічну і кадрову роботу, тобто керівником партії, залишається її Лідер (так сформульована у документі посада) Петро Устенко. Я, зокрема, вважав за необхідне залишити за ним пост голови і ввести посаду заступника голови, що функціонально відповідало б обов'язкам (у цьому випадку) Рудьковського. З'їзд вирішив інакше, це його право» [15]. Як зазначив О. Мороз (який залишився членом політичної ради партії), маючи «власну думку по суті багатьох рішень парламенту, яка не збігається з лінією влади, і пропагуючи програмні партійні ініціативи, він [М. Рудьковський] зможе прорвати інформаційну блокаду СПУ, створену владою впродовж останніх років» [15]. Сам же М. Рудьковський вийшов із парламентської фракції ПАРТІЇ РЕГІОНІВ і оголосив про намір сформувати у Верховній Раді України «соціалістичну фракцію» [16].

Ситуація із Народною Партією і СПУ у 2013 р. по-своєму увиразнила трансформацію специфіки партій (створених «під особу» чи «під ситуацію»):

а) втрачаючи ту чи іншу державну посаду, лідер партії позбавляв політичну силу джерел фінансування, що ставило під питання її подальше існування. Така ситуація по-своєму дала змогу припустити, що джерело ресурсного добробуту партій, очолюваних «людьми влади», – передовсім ресурси держави;

б) лідер «відвертався» від партії, яка не могла принести йому зиск на парламентських виборах, і витрачав зусилля і, знову ж таки, державні ресурси (у ситуації В. Литвина – близько 100 млн грн, виділених Верховною Радою України з державної скарбниці на вибори в ОВО №65, де він балотувався) на здобуття перемоги у автономному режимі – в одномандатному виборчому окрузі, а партія, різко втративши допуск до державних ресурсів, маргіналізувалася, її людський ресурс у наступний період деградував (проявом чого була поява обурливого для керівництва партії феномену «перебіжчиків»);

в) проголошуючи своє бажання стати утриманкою якогось із олігархів (а отже, – прагнення стати лобістами його інтересів), партії тим самим намагалися не просто скористатися «останнім шансом», щоб не зникнути: як свідчить вищезазначене, керівники партій, фактично ігноруючи демократію (якщо розуміти її як *рівність можливостей* для громадян впливати на політичні результати), продемонстрували прихильність до спотвореного (безмежного) лібералізму – використання будь-яких можливостей для того, щоб, врешті-решт, впливати на результати.

Творячи партії з ідентичністю «лобістів олігархів», лідери партій і їхні політичні дітища здатні ставити перед політичною системою держави вимоги, які погано узгоджуються або й просто полярні вимогам громадян.

Варіант «об'єднання партій» в українських реаліях означав/означає збереження певних шансів (на владу, на ресурси, на вплив щодо прийняття політичних рішень у державі) передовсім для партійного керівництва і вузького кола наближених до нього осіб. Партії, які у 2013 р. заявили про об'єднання (крім «Сильної України» і «Народної влади», про які йшлося вище), зробити цього упродовж року не спромоглися. Серед цих партій – Українська Народна Партія (УНП) і Народний Рух України, які на міжпартійному з'їзді (відбувся у травні 2013 р.) заявили про постанову нової політичної сили «РУХ». Головою «РУХу» був обраний тодішній лідер

НРУ В. Куйбіда, а першим заступником – виконуючий обов'язки голови УНП І. Заєць. Передбачалося проведення перереєстрації членів УНП і НРУ і у подальшому обрання нового керівництва [17].

Попри те, що акт об'єднання не був легітимізований Державною реєстраційною службою України до кінця 2013 р. (тобто твердити, про юридичне постання нової партії немає підстав), варто все ж звернути увагу на ті наміри, які декларували НРУ і УНП: а) «створити в Україні потужну правоцентристську політичну силу, яка в перспективі стане правлячою і направить державу на єдиний ефективний правий шлях виходу з системної кризи, в якій Україна перебуває останні 20 років»; б) «не служити олігархам, а відродити Україну»; в) бути загальнодемократичною партією, яка мотивує свої дії національними інтересами (на відміну від ВО «Свобода», яка є праворадикальною). У цих словах – і оцінка здобутків України впродовж останніх двадцяти років, і новий акцент: «не служити олігархам» (що різко дисонує із сподіваннями керівництва вищезгаданої Народної Партії), і відмежування від радикалізму ВО «Свобода».

Заявка на об'єднання НРУ і УНП є небезіntересною і тому, що остання – своєрідний «уламок» НРУ, що «відколовся» за назвою Український Народний Рух у 1999 р. зусиллями й на ґрунті амбіцій (у тому числі президентських) Ю. Костенка (народного депутата Верховної Ради України I–IV, VI скликань). Ю. Костенко незмінно що два роки переобирався главою партії, аж доки XIV з'їзд заявив про наміри об'єднатися із НРУ. Утім, уже 5 жовтня 2013 р. відбувся другий етап XIV з'їзду УНП, який засвідчив зміну орієнтирів: по-перше, головою було обрано О. Клименка (народного депутата Верховної Ради України VI скликання) і, по-друге, було заявлено, що «перший етап XIV з'їзду об'єднав УНП та Рух для започаткування в Україні процесу формування конкурентоспроможної правоцентристської партії», а тому потрібно «продовжити переговорний процес щодо об'єднання з іншими політичними силами правого спрямування, зокрема з партіями «Наша Україна», УП «Собор», КУН для створення єдиної політичної сили» [18]. (Утім, до кінця 2013 р. ДРСУ інформацію про зміну керівництва партією до відома не взяла. На 1 січня 2014 р. на сайті ДРСУ прізвище керівника УНП не вказано). Тобто, на зміну экс-депутату Ю. Костенку при-

йшов екс-депутат О. Клименко, а далі – ситуація, типова для українських реалій: політичні сили, заявляючи про амбіції створення «єдиної могутньої політичної сили», виявляються неготовими/нездатними до її постанови.

Інша спроба об'єднання була задекларована 14 червня 2013 р. на з'їзді Політичної партії «Фронт Змін», де було ухвалено рішення про об'єднання з ВО «Батьківщина» шляхом «ліквідації та вступу членів «Фронту Змін» до ВО «Батьківщина». Метою проголошувалося «формування найпотужнішої демократичної партії», яка своєю ціллю бачить «відновлення демократії та справедливості в Україні». Планувалося, що депутати місцевих рад усіх рівнів від «Фронту Змін» вступають до лав «Батьківщини», одночасно припинивши існування фракцій партії «Фронт Змін». А. Яценюк акцентував, що процес об'єднання низових організацій займе кілька місяців, що «ми об'єдналися назавжди» [19]. Однак, за даними сайту ДРСУ, Політична партія «Фронт Змін» продовжує свою діяльність.

Досвід низки українських політичних партій свідчить, що проголошене зверху об'єднання виявляється складним для втілення: про об'єднання заявляють, маючи перед собою короткотермінову мету. Досягнувши її (як правило, напередодні виборів, що й мало місце у випадку «Фронту Змін» і ВО «Батьківщина» парламентських виборів 2012 р.), – провівши об'єднану опозицію до Верховної Ради, політичні сили починають майже кардинально корегувати проголошені плани, оскільки даються знаки і розбіжність у ставленні партій до тих чи інших проблем у державі, і непрості стосунки (високий рівень конфліктності) між членами партій у столиці й у регіонах, зрештою, специфічне розуміння цілей і завдань, шляхів їх досягнення. Наслідком було те, що ще напередодні офіційного оголошення про об'єднання двох політичних сил члени фракції «Фронту Змін», приміром, у Вінницькій обласній раді ухвалили рішення не об'єднуватися з ВО «Батьківщина», вважаючи правильним створення нової партії і проведення партійного форуму, на якому було б обрано керівників. Ситуація на Львівщині віддзеркалила боротьбу за керівництво в об'єднаній політсилі між Р. Ликом і С. Кубівом [20].

На рівні місцевих радах давалися знаки й інші особливості партійних взаємин. Так, депутати від «Фронту Змін», маючи пев-

ний статус, не поспішали припиняти діяльність своїх фракцій і «на загальних підставах» вступати до ВО «Батьківщина». Однією із перешкод на шляху об'єднання була та, щоу ВО «Батьківщина» колишнім «фронтозмінівцям» не пропонували керівних посад. Тож, на початок вересня 2013 р., приміром, в Івано-Франківську жоден із депутатів «Фронту Змін» не вступив до лав ВО «Батьківщини», зберігаючи безпартійний статус. Понад те: у міськраді залипалася працювати фракція «Фронту Змін», що пояснювалося, з-поміж іншого, безперебійним функціонуванням уже усталених і дієвих центрів впливу, механізмів прийняття рішень, які задовольняли депутатів. Аналізуючи ситуацію, місцевий експерт зазначав: «Колишні однопартійці Яценюка вступають до лав "Батьківщини" здебільшого заради посад у партійному апараті на місцях чи в місцевих представницьких органах влади, керівники та заступники голів постійних депутатських комісій прагнуть зберегти власний статус, як й зберегти, а той примножити вплив на обговорення проектів рішень під час засідань фракцій».

В умовах, коли посад на всіх не вистає, а вибити з-під когось крісло не завжди можливо і доцільно, київські функціонери поки не можуть віднайти потрібну мотивацію для того, щоб у регіонах виникло бажання ліквідувати "фронтові" фракції місцевих рад» [21].

Рішення «зверху» щодо об'єднання партій себе не виправдало: низові партійні організації думали і відчували інакше, ніж їхні лідери, хоча експерти на місцях відзначали, що «успіх буде залежати від сильної партійної дисципліни, централізованої стратегії та торгів, які будуть відбуватися на всіх рівнях, однак все ж вирішальним буде центральний рівень переговорів» [22].

Щодо торгів на місцях, то вони стосувалися як можливостей балотуватися до рад, отримання партійних та владних посад, так і суто фінансових питань, як-от: надання коштів на утримання офісів, фінансування партійних акцій та майбутніх виборів. Тобто – допуском до ресурсів партії, до володіння інформацією про джерела фінансових надходжень, які в одних випадках могли бути тісно пов'язані із державними ресурсами (про що йшлося вище), а в інших – з бізнесом, що міг мати «кримінальний присмак (до висновку про це підводить, зокрема, серія публікацій на ресурсі «Експрес» за назвою «Гроші Тягнибока...» [Див. про це: 23 – 27]).

Отож, коли йдеться про те, що до політичних партій вступають «не заради політичної ідентифікації чи через почуття відповідальності перед майбутніми поколіннями, а через бажання захисту та просування власного бізнесу, самореалізації» [22], то нині такі твердження – слушні.

Складнощі у процес об'єднання ВО «Батьківщина» і партії «Фронт Змін» привнесло і те, що процес подекуди був використаний місцевими керівниками партійних осередків з власною вигодою: втрачаючи здобуті позиції, вони починали за них відчайдушно боротися (як колишній очільник «Фронту змін» О. Ксенжук, котрий не зміг змиритися зі своїм відстороненням від керівництва обласною «Батьківщиною»), заграючи з партією влади і сприяючи їй у реалізації власних планів (О. Ксенжукдопомагав «регіоналам» зняти міського голову Нетішина О. Омельчук) [28].

Наслідком зіткнення інтересів на місцях, з-поміж іншого, була поява «місцевих тупок», якими ставали, як правило, ті, хто у попередні часи вже мав добрі стосунки з «регіоналами» і був готовим демонструвати швидке відмирання попередньої політичної ідентичності.

Інший тип партійного неблагополуччя пов'язаний з ув'язненнями політичних лідерів: у жовтні 2013 р. до слідчого ізолятора потрапив керівник вищезгаданої Партії «РОДИНА» І. Марков. Проблемою у ситуації ув'язнення лідерів політичних сил залишається те, що якщо в одних випадках у суспільства (принаймні у переважної його більшості) немає сумнівів щодо підстав ув'язнення партійних очільників (П. Лазаренка, В. Волги, І. Маркова), то в інших – ці сумніви були чи є (зокрема, стосовно представників опозиційних сил Ю. Луценка і Ю. Тимошенко). Якщо питання розглянути у дещо іншій площині, то можна твердити, що маркер «партія з ув'язненим лідером» стає поступово притаманним дедалі більшій кількості політичних сил.

Якщо ситуацію, що склалася з партійним лідерством на початок 2014 р., охарактеризувати загалом, то можна стверджувати, що біля витоків і керма політичних сил в Україні стояли/стоять люди кількох категорій. *По-перше*, народні депутати, чинні і колишні, ширше – «люди влади». *По-друге*, ті, кого в Україні називають олігархами. *По-третє*, криміналітет. *По-четверте*, так звані «ображенні фактом» (зникнення СРСР, геополітичного відступу Росії,

позбавлення російської мови статусу державної та ін.) проросійськи налаштовані персони. *По-н'яте*, персони, які мають вагу як в українському націоналістичному середовищі, так й у середовищі національних меншин (виявившись здатними забезпечити цю вагу собі тим чи іншим способом). *По-шосте*, молодь, яка наближена до вищеперерахованих категорій, тобто ті молоді люди, які залишаються «своїми» для «людей влади», олігархів та ін., виявляючи готовність обслуговувати останніх і захищати їхні інтереси, а паралельно – підніматися щаблями влади, вирішувати питання підвищення рівня свого добробуту, матеріальних статків, посилення власної впливовості тощо. *По-сьоме*, ентузіасти, які прагнуть створити нову партію, сподіваючись на підтримку тієї частини громадян, яка висловлює незадоволення чинним станом держави, влади, суспільства тощо.

Однією із загальних особливостей українського партійного літерства є те, що люди, які, ставши засновниками чи першими очільниками тієї чи іншої партії, фактично «приватизували» її, а тому питання про зміну керівництва, розвиток внутрішньопартійної демократії для них не актуалізується і на порядок денний (партій) не виноситься.

Міжпартійне протистояння

Українське сьогодення загалом дає безліч приводів для розгортання міжпартійного протистояння. В українських реаліях гучне самопозиціонування одних політиків зумовлює специфічну «противагу» – ще більш гучне самопозиціонування інших (див. про це, наприклад: [29]). Можна (до певної міри) погодитися з міркуванням про те, що сьогодні в Україні, приміром, праві можливі тому, що є ліві (принаймні на рівні риторики). Але варто все ж враховувати, що кількість лівих у партійному спектрі України у десятки (!) разів більша, ніж кількість правих, які сьогодні, найперше, репрезентовані ВО «Свобода» (і ще однією-двома партіями). Якщо ж дивитися ще глибше на процеси, що уможливають існування тих чи інших «радикалізованих» політичних сил, то варто зауважити, що, наприклад, згаданий правий радикалізм зумовлюється не лише «могутньою присутністю лівизни»: він живиться певним чином і партією влади (наприклад, заявами, зробленими наприкінці 2013 р. головою

Харківської ОДА М. Добкіним про необхідність скасувати пакт Молотова–Ріббентропа, чи народного депутата-«регіонала» Д. Святаша про неможливість існування з Галичиною у межах однієї держави. Див. про це: [30; 31]). Утім, у 2013 р. однією з ключових підстав для міжпартійного протистояння стало питання, пов'язане із укладанням Угоди про асоціацію між Україною й ЄС. Проти Угоди, апелюючи до ідентичностей, заснованих на ворожості до демократії, Європи, Заходу, виступали, що показово, не лише комуністи, але й низка представників інших – передовсім російських – партій (серед яких ПСПУ, Партія «Київська Русь», Партія «Русь єдина», які були серед підписантів «попередження Януковичу»). Див.: [32]).

Протистояння проявилось й у створенні у жовтні 2013 р. у Верховній Раді України міжфракційного депутатського об'єднання «До Європи без тоталітарної спадщини», яке було націлене на ініціювання референдуму про заборону діяльності КПУ. Учасниками об'єднання на чолі із Е. Гурвіцем стали депутати у кількості 21 чол. із таких партій, як ВО «Батьківщина», ПАРТІЇ РЕГІОНІВ, «УДАР», крім того – позафракційні депутати [33].

Показово, що участь представників ПАРТІЇ РЕГІОНІВ в об'єднанні дехто з парламентарів пояснював тим, що у «регіоналів», націлених на євроінтеграцію, є чимало претензій до комуністів, зорієнтованих на Митний союз. Утім, думається, що протистояння між «регіоналами» і комуністами часто-густо було про людське око: 2013 р. неодноразово продемонстрував спільність політики й дій представників КПУ і ПАРТІЇ РЕГІОНІВ. Так, на початку липня 2013 р. 148 українських парламентарів-представників ПАРТІЇ РЕГІОНІВ і комуністів звернулися до Сейму Польщі і маршалка (спікера) Еви Копач з проханням визнати Волинську трагедію «геноцидом польського народу» [34]. У грудні комуністи, спочатку поставивши свої підписи під постановою про недовіру уряду на чолі з М. Азаровим, згодом їх відкликали.

Свої стосунки склалися з комуністами у парламентарів-«свободівців»: на початку листопада 2013 р. у Верховній Раді України останніми був зареєстрований «Проект закону про заборону комуністичної ідеології в Україні» [35].

Неукладання Угоди про асоціацію між Україною й ЄС відбувалося на тлі негідної поведінки партії влади, що супроводжувалася «загальмуванням» і трансформацією (з останньої декади листопада) євроінтеграційної риторики «регіоналів» (на зразок: «ми не відмовляємося від євроінтеграції, але...»). Це дало підстави представникам опозиційних кіл для чергового викриття псевдоєвропейськості членів ПАРТІЇ РЕГІОНІВ. Крім того, «антиєвропейським розворотом» партія влади вчергове підтвердила свою неохильність до проведення егалітарної політики перерозподілу влади і багатства, до обмеження впливових зацікавлених груп, позиціонувала себе як сила, якій не потрібен активний демократичний громадянин.

На ґрунті монополізації політики ПАРТІЄЮ РЕГІОНІВ, ліквідації простору суперництва (як вимоги, що лежить в основі критерію рівності) посилилося протистояння у парламенті. У столиці країни й регіонах, всупереч прогнозам політконсультантів і планам партійних стратегів, що були переконані у неможливості «нового Майдану» й акцентували нездатність суспільства «повторити Майдан», «майдани» – постали. У вигляді «Євромайданів».

«Євромайдан» став не тільки *потужним проявом імунітету суспільства проти зловживань влади*, проти її обмеженої комунікації з масами, явищем, яке поглибило делегітимаційний статус політиків при владі, став не лише спробою зруйнувати модель, у межах якої політика й уряд – справа невеликих угруповань еліти, але й свідченням партійного протистояння, проявом боротьби у різних площинах: між «Сім'єю» і наближеними до неї «олігархами» (яких не більше десятка) й іншими великими бізнесменами; між елітою, зорієнтованою на розв'язання своїх власних завдань і задоволення власних потреб й інтересів, і народними масами, значна частина з яких наприкінці 2013 р. пов'язувала свої надії на зміни у країні із Європейським Союзом. «Євромайдан» став новою біфуркаційною точкою у розвитку України (держави, громадянського суспільства тощо) початку ХХІ століття (після подолання попередньої – «помаранчевої» – точки 2004 року, якою закінчилося українське ХХ століття і, відповідно, свій лік розпочало ХХІ), точкою, потрапляння в яку України до кінця листопада ніхто (що показово) не прогнозував. Констатуючи входження України у *період каскаду біфуркацій*,

важливо розглянути за цих умов особливості ПАРТІЇ РЕГІОНІВ як правлячої партії. Ці особливості на початку 2014 року зводилися до того, що:

– партія була однією із 36 політичних сил, що постали у 1990 – 1997 роках, але фактично – лише однією із трьох партій (разом із КПУ і ВО «Свобода»), які спромоглися не просто вижити на початок 2014 року, але зберегти і посилити політичну впливовість (про що дозволяє говорити, приміром, присутність цих партій в українському парламенті VII скликання);

– «генетична ідентичність» «регіоналів» є незмінною: партія, чие коріння сягає 1997 року, попри ребрендинг (попередня назва – Партія регіонального відродження «Трудова солідарність України»; перша назва – Партія регіонального відродження України) є однією й тією самою партією (тобто в її історії, попри наявність «непрозорих» сторінок діяльності, не простежуються факти, які б говорили про продаж, оренду партії, зміну її «господаря» і т. ін.);

– ПАРТІЯ РЕГІОНІВ – уособлення концентрації влади і багатства, і цей факт давав значні переваги політичній силі під час виборів, як і під час кожного прийняття будь-якого політичного рішення у державі, що зачіпає більшою чи меншою мірою інтереси наближеного великого бізнесу;

– партії вдається не просто зберігати політичну значущість понад десятиліття: вона спромоглася перетворитися у потужний владний центр, чому сприяло те, що склад її «акціонерів» залишався більш-менш стабільним;

– за час свого функціонування партія організаційно трансформувалася, ставши партією із сильним авторитарним началом і «тоталітарними тенденціями», що проявилось, зокрема, у бажанні охопити членством (чи, іншими словами, маркерувати «регіональною ідентичністю») все більшу кількість населення (наприкінці 2013 року серед членів партії, за деякими даними, було близько 1,5 млн осіб), не виявляючи при цьому стурбованості тим, щоб це членство було привабливим, щоб поведінка і риторика членів партії засвідчувала можливість функціонування різноманітності, дискусійності і конкуренції у суспільстві;

– «регіонали» вдавалися до специфічних маніпулятивних технік для ретрансляції у суспільство «простими партійцями» певного

набору ідей і гасел, вимог до політичної системи, які фактично унеможлилювали не лише політику егалітаризму, але й фактично позбавляли індивіда негативних прав, серед яких чільне – право на захист від держави (захисту суді, право на власність, що не відчуватиметься та ін.);

– *публічна політична ідентичність партії була ситуативною*, про що дозволяє стверджувати аналіз документів, час від часу пропонуваніх своїм членам і суспільству. Нині (на початку 2014 р.), приміром, замість програми партії на сайті «регіоналів» розміщена передвиборча програма «Від стабільності до добробуту», з якою політична сила йшла на вибори до Верховної Ради України у 2012 р. Про ситуативність політичної ідентичності дозволяють говорити гасла, заклики і політична поведінка «регіоналів». Найбільш промовистий приклад – зближення з Росією на тлі євроінтеграційної риторики тощо;

– *«приватна» (непублічна) політична ідентичність «регіоналів»* – досить строката: від прихильників «європейських цінностей» до персон, зорієнтованих на Росію путінського штибу.

Показово, що на тлі Майдану опоненти ПАРТІЇ РЕГІОНІВ маркували її, вдаючись до найрізноманітніших епітетів, метафор, порівнянь, називаючи *кривавою партією, партією з мізками тюльки, але щелепами акули* (Ю. Луценко, грудень 2013 р.) [36], вбачаючи у ній *останній виплід радянської епохи* (І. Фаріон, листопад 2013 р.) [37]. Представники української інтелектуальної еліти, відзначаючи характерні риси «регіоналів», наголошували, що їм «невідомо, що таке діалог, він не закладений у них в природі. У них є своя мова, соціальська мова, мова брехні і обкатаних роликів» (Є. Сверстюк, січень 2014 р.) [38].

Щодо ж до образу партії, створеного безпосередньо «регіоналами» (членами партії чи членами фракції ПАРТІЇ РЕГІОНІВ у Верховній Раді України), то він упродовж року формувався за допомогою не менш промовистих оцінок і визначень. Рефлексії довкола цього образу мимоволі змушують пригадати «Перетворення» Ф. Кафки, епізод, коли Замза, вже перетворившись на комаху, все ж намагався захистити свої речі, свій внутрішній світ, свою естетику: у момент, коли хтось хотів зайти до його кімнати, він прагнув захистити своїм панцером фото жінки у хутрі, яке перед тим вирізав

із журналу... З-поміж «регіоналів» спостерігаємо інших, серед яких схильні до емоційного оголення (як, приміром, О. Бондаренко чи М. Чечетов у телевізійних ефірах), перевдягання і демонстрації себе (В. Колесников у формі бійця Красної армії) чоловіки і жінки. Про таких (і схожих) здавен говорять «із шкіри вилазить», «пне-ться навиворіт, щоб своє урвати». Таке оголення – не тільки спосіб маніпуляції, «щоб своє урвати», воно по-своєму проливає світло на специфіку *політичної естетики ригів*.

Уявлення про цю естетику доповнюються і «поривами відвертості людей на грані», грані, що категорично відділяє «вдале бру-тальне минуле» від «страху очікуваного майбутнього»: згадуваний вище І. Марков в очікуванні позбавлення його депутатського мандата заявляв (у вересні 2013 р.), що «...абсолютно вся фракція ПАРТІЇ РЕГІОНІВ у парламенті тримається виключно на страху. Когось лякають позбавленням мандата, когось – позбавленням біз-несу, до когось знаходять інші підходи. І, за рідкісним винятком, усі поки що мовчать» [39]. Додає до розуміння суті партійної етики й естетики листопадовий штрих депутата Луганської обласної ради від ПАРТІЇ РЕГІОНІВ А. Клінчаєв, який заявив, що ПАРТІЯ РЕГІОНІВ – *партія бандитів і каторжників* [40].

Показово, що суспільство впродовж року додавало своїх штрихів до портрета партії влади. І ці штрихи були неоднозна-чними. Наприклад, коли у Донецьку наприкінці жовтня відбува-лося святкування 95-ї річниці «ленінського комсомолу», учасники зібрання скандували совєцьке гасло: «Ленін! Партія! Комсомол!». При цьому нинішні донецькі «комсомольці» були впевнені у тому, що «Партія – це ПАРТІЯ РЕГІОНІВ!» [41].

Але у суспільстві були й ті, для яких «регіонали» асоціюва-лися з *бандою* і завдяки яким побутова політична мова по-своєму «збагатилася»: «народні мовотворці» для позначення членів партії та їхніх лідерів почали використовувати не лише нові слова-поя-ття (*риги, риглоїд, педерасти*), але й пішли далі, вдаючись до творення нових паліндромів (наприклад: *вор Азаров*), тізерів, юпі-ків та ін. з «партійно-політичним підтекстом». Мова віддзеркалила особливості сприйняття частиною українців говірки «регіоналів» (наприклад, мови М. Азарова – *азірівка*), суті періоду (*Уркаїна*), станів (*чмиріння*), трактування можливих перспектив (*Янушеску*),

явищ (*Гейрона, тітушки, миротворчі загони Євромайдану*) про що дає змогу твердити онлайн-словник сучасної української мови і сленгу «Мислово» (сайт «Мислово» стартував наприкінці 2012 р. Див.: [41]). Утім, мовотвір зачепив не лише «регіоналів», але й, наприклад, комуністів: у «Мислово» містяться такі терміни, як *комі, комуніз(ь)м*. Словник засвідчив тісний зв'язок сьогодення з минулим, про що дає змогу говорити наявність у ньому таких промовистих неологізмів, як, приміром, *кучмізм, Ющер* тощо.

Показово, що мовотворці «Мислова» намагалися не стільки насміхатися, іронізувати над дійсністю, як виділяти «больові точки» української дійсності, дослідити інтелект (у тому числі – емоційний інтелект) представників політиків, по-своєму роз'яснювати, акцентувати той чи інший феномен періоду, наводячи відповідні приклади вживання того чи іншого поняття: *Українські комі віддають перевагу німецькому автопрому, а не братньому російському; ВАЮ стверджує, що ЮВТ та ВФЯ одним ликом шиті; Януковичу наснилося, що з України зникли опозиційні медіа, і він весь день саяв усмішкою; Перед виборами на ринку праці спостерігається сезонне зростання попиту на тітушок; ...гомо постсовєтікус – це гомосовєтікус, підключений до інтернету, майже обов'язково через “вконтакті”; Микола Азірів може читати лекції з практичного оказамілювання; Тайожний Союз відкине країну у ХХ століття; Дайош путінізацію України!* тощо.

Але не лише «Мислово» відображало ставлення частини українців до «регіоналів» чи комуністів: у соціальних мережах, часто й у ЗМІ, прізвища відомих політиків відмінювалися на всі лади. Народна творчість просякла скепсисом, іронією, злістю...

Попри це ПАРТІЯ РЕГІОНІВ є чільним актором складного за характером біфуркаційного періоду, утворенням, у якому сліта, що входила до керівного ядра, навчилася управляти і маніпулювати народними потребами й вимогами, наслідком чого можна вважати, приміром, не тільки значну кількість «регіоналів» у парламенті, але й так звані «антимайдани» кінця 2013 – початку 2014 року, сформовані зі специфічного контингенту (у якого бажання «заробити» знаходиться в основі мотивації дій), інші процеси й феномени українських «регіональних» політичних реалій. Головна характеристика ПАРТІЇ РЕГІОНІВ як партії влади – монополізація си-

стеми влади, реалізація феномену зрощення партійних і державних структур, на які призначав (а, отже, й контролював) особисто почесний лідер партії – Президент В. Янукович. Державні службовці високих рангів очолювали організації «регіоналів» у 25 із 27 адміністративно-територіальних утворень в Україні (крім Львівської області, де розбудову партії контролював экс-нардеп П. Писарчук, і Луганської, де очільником «регіоналів» був О. Єфремов, глава партійної фракції у Верховній Раді України). Керівництво 21 організацією (у Вінницькій, Донецькій, Житомирській, Закарпатській, Запорізькій, Івано-Франківській, Київській, Миколаївській, Одеській, Полтавській, Рівненській, Сумській, Тернопільській, Харківській, Херсонській, Хмельницькій, Черкаській, Чернігівській, Чернівецькій областях та у РА Криму, місті Севастополі) здійснювали голови обласних державних адміністрацій. Щодо 4 інших організацій ПАРТІЇ РЕГІОНІВ, то дві з них і надалі очолювали колишні очільники ОДА: Кіровоградську – С. Ларін, який перейшов на роботу до АПУ; Дніпропетровську – О. Вілкул, котрий посів пост віце-прем'єра (у Кабінеті М. Азарова). Очільником Волинської організації «регіоналів» був перший заступник очільника ОДА Б. Климчук, а Київської – О. Голубченко, перший заступник О. Попова.

Механізм «паралельного керівництва» (обласною партійною організацією і ОДА) забезпечував доступ ПАРТІЇ РЕГІОНІВ до будь-яких ресурсів регіону і використання їх у потрібний час на свою користь.

Утім, дедалі частіше у ЗМІ упродовж року з'являлися публікації, які проливали більше чи менше світла на дійсний стан справ у партії і, зокрема, на перспективу можливого розколу чи навіть зникнення партії-корпорації на ґрунті зіткнення інтересів. При цьому одні (як радник В. Януковича Д. Видрін) вбачали можливість появи лінії розколу між молодими «регіоналами» і «стариками» (див.: [43]), а інші – між прокремлівською складовою партії й тими, кого російський вектор не зваблює (див.: [44]), для третіх підставою розколу має стати подолання страху низкою «регіоналів» (див.: [45]).

Певним каталізатором змін у ПАРТІЇ РЕГІОНІВ став Євромайдан – чинник, потенціал якого на початку 2014 р. ще до кінця

не з'ясований, але який уможливив не лише критику дій влади деким з «регіоналів» (І. Бережною та С. Тігіпком; див.: [46]), але й вихід із ПАРТІЇ РЕГІОНІВ чи її парламентської фракції кількох осіб (Д. Жванії, І. Богословської, В. Мельниченка) і дещо пролив світло на непрозорі процеси у «ядрі» політичної сили: Євромайдан зумовив появу чергової порції інформації про існування у ПАРТІЇ РЕГІОНІВ внутрішньопартійної фронди (див.: [47]), про прихильність частини регіоналів до ідеї євроінтеграції (див.: [48]), прибічників ідеї урізання повноважень Президента України (див.: [49]).

Про те, що «моноліт партії» наприкінці 2013 р. опинявся перед новими і новими загрозами засвідчила й низка інших подій. Так, на початку грудня ЗМІ повідомляли про припинення діяльності фракції «регіоналів» у міській раді Львова (див.: [50]), наприкінці місяця – про «виштовхування» з АПУ С. Львовчкіна [51] та ін.

У зв'язку із подіями кінця року у країні й на майдані Незалежності, варто пригадати не тільки ПАРТІЮ РЕГІОНІВ, але й КПУ, з характерною для неї поведінкою сателіта влади. Крім того, – три опозиційні сили, які були активними учасниками «Євромайдану», «Майдану гідності», «Майдану громадської непокори» – ВО «Батьківщина», ВО «Свобода» і Політичну партію «УДАР (Український Демократичний Альянс за Реформи) Віталія Кличка». Згадати, зрештою, ще одного активного учасника Майдану – молоду (зарєєстровану на початку вересня 2011 р.) політичну силу – Політичну партію «Демократичний альянс» на чолі з В. Гацьком, яка стала на захист європейських прагнень українців, проти монополізації (узурпації) влади з перших днів розгортання протестів і перебувала на Майдані і на початку 2014 р. Члени «Демальянсу» (не маючи «захисного статусу» народних депутатів), взяли участь у численних протестних акціях і повною мірою відчували на собі зухвалість дій влади, що проявилось у арештах і побитті партійних активістів, підпалі їхніх авто та ін. [52]. Але звернемо увагу на іншу особливість «Демальянсу»: партія створена рядовими громадянами і не має спонсорської підтримки олігархів, не живиться із державних ресурсів, але при цьому виявляє значну активність, що вигідно вирізняє її від інших політичних сил.

Що ж до інших партій, то вони лише спорадично заявляли про себе у русі спротиву, не виявляючи ані активності, ані своєї грома-

дянської позиції. Ще інші (як КПУ) відкрито чи у завуальованих формах перебували на боці влади.

Іншою подією 2013 року, яка сприяла посиленню політичного протистояння, були повторні парламентські вибори у п'яти ОВО – №94, 132, 194, 197 і 223(у яких результати голосування у 2012 р., з погляду ЦВК, встановити було не можливо).

Аналіз кандидатур претендентів на мандат дав змогу твердити про таке:

– у виборах як самовисуванці брали участь лідери двох партій – Партії ветеранів Афганістану С. Червонописький (ОВО №197) і очільник Партії захисників Вітчизни Ю. Кармазін (ОВО №94).

– 70 кандидатів у народні депутати висунули 50 партій;

– усіх п'яти округах балотувалися представники таких 3 політичних сил, як КПУ, Партія «Руський блок», Радикальна Партія Олега Ляшка. Крім того, у всіх п'ятьох округах своїх кандидатів висунула опозиція: у 4 округах балотувалися представники ВО «Батьківщина», в 1 окрузі – ВО «Свобода»;

– три кандидати висунула Всеукраїнська політична партія «БРАТСТВО»;

– по два кандидати – 5 партій: ЛПУ, Партія відродження села, Слов'янська партія, Партія «РОДИНА», Політична партія «Ми Маємо Мету»;

– 37 партій висунули по 1 кандидату;

– 2 партії (ПАРТІЯ РЕГІОНІВ і Політична партія «УДАР (Український Демократичний Альянс за Реформи)» Віталія Кличка) кандидатів не висували.

Що стосується «УДАРу», то ситуація зрозуміла: «ударівці» підтримали кандидатури від інших опозиційних сил – ВО «Свобода» і ВО «Батьківщина». Що стосується ПАРТІЇ РЕГІОНІВ, то тут обставини були іншими: «регіонали» робили ставку на самовисуванців. До того ж, на підтримку регіоналів, як підтверджує аналіз поведінки деяких учасників перегонів упродовж 2013 р. (позбавлення Ю. Кармазіним кількох депутатів Верховної Ради України мандатів за допомогою суду; виправдання судом, усупереч вимогам прокуратури, В. Пилипишина), могли розраховувати особи, які формально не належали до ПАРТІЇ РЕГІОНІВ, у той час колишні «регіонали»-самовисуванці виконували функцію «ширми». Таку ж

«технічну функцію» у виборах, можна твердити, виконувала ціла низка безпартійних самовисуванців, як і членів згаданих 37 партій, які спромоглися виставити по одному кандидату у одному із п'яти округів, довівши тим самим ситуацію до абсурду: перспективи занесення до виборчого бюлетеня прізвищ 85 (ОВО №94) чи 75 (ОВО №223) кандидатів (найбільшої кількості претендентів на мандат в окрузі за всі роки функціонування мажоритарної складової у виборчому механізмі) мало поставити виборця у некомфортне становище, забезпечити офіційну присутність на виборчих дільницях потрібних владі людей і, зрештою, створити умови для її реваншу.

Особливістю деяких учасників виборчих перегонів було те, що їх висунули (а ЦВК, відповідно, зареєструвала) політичні сили, які вже припинили існування. Так, зокрема, у ОВО №223 4 листопада кандидатом у депутати був зареєстрований В. Васьков (дата реєстрації документів у ЦВК – 31 жовтня), суб'єктом висування якого стала Політична партія «Інтернет партія України», рішення про анулювання реєстраційного свідоцтва якої було прийнято ДРСУ, як зазначалося вище, ще на початку серпня 2013 р. У ОВО №94 28 жовтня 2013 р. кандидатом у депутати був зареєстрований В. Книшев (дата реєстрації документів у ЦВК – 23 жовтня), суб'єктом висування була Партія «Єдина Україна», реєстраційне свідоцтво якої було анульоване ДРСУ 18 жовтня 2013 р. Крім того, членом окружної виборчої комісії (ОВК) у ОВО №223 від Партії «Єдина Україна» був О. Лозовицький; членом ОВК у ОВО №132 від Політичної партії «Інтернет партія України» була Л. Віштал.

Результати виборів (15 грудня) були вдалими для ВО «Батьківщина», чий представник Л. Даценко, отримавши підтримку 63,51% виборців, здобув перемогу у ОВО №197 (найближчого конкурента самовисуванця С. Червонописького підтримало 23,30% виборців). У чотирьох інших округах ЦВК оголосила переможцями самовисуванців: членів ПАРТІЇ РЕГІОНІВ Р. Бадаєва (ОВО №94; підтримало 58,25% виборців; переміг члена Радикальної партії Олега Ляшка А. Лозового, результат якого – 21,91% голосів) і М. Круглова (ОВО №132; здобув 47,85% голосів виборців, перемігши представника опозиції А. Корнацького, котрого підтримало 45,31% виборців), безпартійних М. Поплавського (ОВО №194; здобув 53,54% голосів, обійшовши висуванця опозиції М. Булатецько-

го, якого підтримали 35,87% виборців) і В. Пилипишина (ОВО №223; підтримало 44,89% виборців; 40,58% виборців проголосували за «свободовця» Ю. Левченка).

* * *

Наприкінці 2013 року поїхав відпочивати й святкувати «регіоналівський майдан». Опозиційний «Євромайдан» – залишився. Партії готувалися до 2014 року.

---

1. Corruption perceptions INDEX 2012/. The perceived levels of public sector corruption in 176 countries/territories around the world. – <http://docs.rferl.org/uk-UA/2012/12/04/981f9017-4157-4da4-9b34-8656b34df946.pdf>

2. «Єдиний реєстр громадських формувань. Політичні партії». – <http://www.minjust.gov.ua/registers>

3. Прогресивна соціалістична партія України. Осередки. – <http://www.drso.gov.ua/party/50>.

4. Богдан Губський: У мене нормальні відносини з Суркісом і Медведчуком, але на дні народження ми не ходимо. – <http://www.pravda.com.ua/articles/2006/02/21/3067704/>

5. Международный союз «Новый образ жизни. Политическая партия «Ведущая сила». Обращение к гражданам-патриотам Украины! – <http://www.z555.ho.com.ua/modus.htm>

6. 37 тезисов Респонсизма. – <http://responsist.livejournal.com/>

7. Щодо Політичної партії «Інтернет партія України» – роз'яснення Державної реєстраційної служби. 07.02.2013. – <http://www.minjust.gov.ua/news/42896>

8. Програма [Інтернет партії України]. – <http://www.ipu.com.ua/page/Programma/>

9. Программные тезисы. – <http://rodina.od.ua/programmnye-tezisy-partii-rodina>

10. У Львові створено російського троянського коня. – <http://www.kz.com.ua/polytyka/25732-u-lvovi-stvoreno-rosijskogo-troyanskogo-konya>.

11. Наша Украина заявила о самороспуске. – <http://www.unian.net/news/556734-nasha-ukraina-obuyavila-o-samorospuske.html>

12. Владимиру Литвину нужен народ. Его партия ищет возможности для возобновления деятельности <http://www.kommersant.ua/doc/2234650>

13. Возглавить СПУ может Мороз или Семенюк-Самсоненко? – <http://podrobnosti.ua/power/2013/07/01/914495.html>

14. Олександр Мороз скасував з'їзд СПУ, щоб партія не дісталась Рудьковському. – <http://expres.ua/news/2013/07/07/89933-oleksandr-moroz-skasuvav-zyizd-spu-partiya-ne-distalas-rudkovskomu>

15. Мороз призвал не паниковать в связи с тем, что СПУ возглавил Рудьковский. – <http://glavcom.ua/news/161383.html>

16. В Киеве прошел 19-й съезд Социалистической партии Украины. – <http://leus-inform.org.ua/8714/>

17. УНП та НРУ об'єдналися в нову партію «ПУХ». – <http://tyzhden.ua/News/79899>

18. Прес-реліз другого етапу XIV з'їзду Української Народної Партії. – <http://unp-volun.webnode.com.ua/news/zizd-unp/>

19. З'їзд «Фронту Змін» ухвалив рішення про об'єднання з ВО «Батьківщина». – <http://frontzmin.ua/ua/media/news/none/16092-zyizd-frontu-zmin-uhvaliv-rishennja-pro-obednannja-z-vo-batkivschina.html>

20. Втомлені об'єднанням – 2. «Батьківщина» і «Фронт Змін»: один голова добре... – <http://www.pohlyad.com/polityka/n/22167>

21. Злиття "Фронту змін" та "Батьківщини": про що воліють не говорити партійні лідери. – <http://www.pravda.com.ua/columns/2013/09/10/6997634/>

22. Дацаківська Оксана, Саврук Соломія. Як «Батьківщина» поглинає «Фронт Змін». – <http://galinfo.com.ua/news/142051.html>

23. Маргинець С., Починок І. Гроші Тягнибока. Документи і факти. – <http://expres.ua/main/2013/06/13/88677-groshi-tyagnyboka-dokumenty-fakty>

24. Гроші Тягнибока–2. Бізнес із серпом та молотом. Розслідування. – <http://expres.ua/main/2013/08/19/92115-groshi-tyagnyboka-2-biznes-serpom-molotom-rozsliduvannya>

25. Гроші Тягнибока–3. Хазяїн партії «Свобода». – <http://expres.ua/main/2013/09/16/93785-groshi-tyagnyboka-3-hazyayin-partiyi-svoboda>

26. Гроші Тягнибока–4. Угода з дияволом. – <http://expres.ua/main/2013/10/28/95943-groshi-tyagnyboka-4-ugola-dyavolom>

27. Починок І. Тягнибок і «ліки проти раку». Експерименти на дітях. – <http://expres.ua/main/2013/11/18/97011-tyagnybok-liky-proty-raku-eksperymenty-dityah>

28. Сергій Мовчан. «Батьківщина» + «Фронт Змін» = ПП? – <http://ngr-ua.info/2013/09/6893>

29. Ярослав Грицак: Майдан є рішучим противником смолоскипних походів. http://zik.ua/ua/news/2014/01/03/yaroslav_grytsak_maydan_ie_rishuchym_protivnykom_smoloskypnyh_pohodiv_451049

30. В Свободі призвали СБУ наказати Добкина за сепаратизм. – http://news.liga.net/news/politics/953360-v_svobode_prizvali_sbu_nakazat_dobkina_za_separatizm.htm

31. «Регіонал» Дмитрій Святаш назвав галичан холопами, а українську діаспору потомками трусов. – <http://uainfo.org/yandex/256466-regional-dmitriy-svyatash-nazval-galichan-holopami-a-ukrainskuyu-diasporu-trusami.html>

32. Предупреждение Президенту Украины Виктору Януковичу в связи с узурпацией власти для проведения им курса на евроколониализацию вопреки воле нашего народа, конституции и международным обязательствам Украины». – http://www.vitrenko.org/start.php?lang=1&article_id=17328

33. В Раде создали группу для запрета КПУ. Вопрос с коммунистами планируют решить в течение года // Вести. – 2013. – 28 октября. – <http://vesti.ua/politika/22701-v-rade-sozdali-gruppu-dlja-zapreta-kpu>

34. Регіонали й комуністи просять Сейм Польщі визнати Волинську трагедію геноцидом поляків. – <http://www.radiosvoboda.org/content/article/25037598.html>

35. «Свобода» пропонує Раді заборонити комуністів. – <http://www.pravda.com.ua/news/2013/11/4/7001325/>

36. Юрій Луценко: Немає потреби штурмувати мавзолей! Це безглуздо. – <http://glavcom.ua/articles/16480.html>

37. Моя посада дуже проста – Ірина Фаріон. – <http://glavcom.ua/articles/15265.html>

37-а Євген Свєрстюк: Майдан – це вже успіх, який не міряється результатом. – <http://www.dw.de/%D0%B3%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%B0/s-9874>

38. Марков: вся фракція Партії регіонів у Раді тримається на страху. – <http://www.pravda.com.ua/news/2013/09/12/6997844/>

39. Партія регіонів – це партія бандитів і каторжників, – луганський регіонал. – http://ipress.ua/news/partiya_regioniv_tse_partiya_bandytiv_i_katorzhnykiv_luganskyu_regional_33799.html

40. Донецький комсомолец: Ленін – це Партія Регіонів. – <http://www.pravda.com.ua/photo-video/2013/10/29/7000969/>

41. Мислово. – <http://myslovo.com/?sections=%D1%80&paged=3>

42. Дмитро Видрін: У Партії регіонів зріє розкол, що може її знищити. – <http://expres.ua/main/2013/08/19/92282-dmytro-vydrin-partiyi-regioniv-zriye-rozkol-znyshchytu>

43. Експерт: політичний розкол Партії регіонів почнеться з Верховної Ради. – <http://tyzhden.ua/News/88410>

44. Марков прогнозує розкол у Партії регіонів. – <http://www.unian.ua/news/594941-markov-prognozue-rozkol-u-fraktsiji-partiji-regioniv.html>

45. Розкол у Партії регіонів: депутати вимагають надзвичайний стан і перевибори. – <http://fakty.ictv.ua/ua/index/read-news/id/1495492>

46. Ситуация в регионах давит на депутатов: Ефремов заявил о разногласиях внутри Партии регионов из-за евроинтеграции. – <http://korrespondent.net/ukraine/politics/3204977-sytuatsiya-v-rehyonakh-davyt-na-deputatov-efremov-zaiavyl-o-raznohlasyiakh-vnutry-partyu-rehyonov-uz-za-evroyntehratsyyu>

47. Заява Мукачівської міської організації ПАРТІЇ РЕГІОНІВ стосовно суспільно-політичної ситуації в Україні. – <http://pr-zakarpattya.org.ua/novini/>

1884-zayava-mukachivskoji-miskoji-organizatsiji-partiji-regioniv-stosovno-suspilno-politichnoji-situatsiji-v-ukrajini.html

48. В «Регионах» поддерживают урезание полномочий президента. – <http://glavcom.ua/news/175510.html>

49. У Львові припинила існування Партія регіонів. – <http://ogo.ua/articles/view/2013-12-11/45498.html>

50. Левочкина «выталкивают» из Администрации президента. – <http://hvylyya.org/analytics/politics/levochkina-vyitalkivayut-iz-administratsii-prezidenta.html>

51. «Демальянс» ініціює створення мережі самозахисту активістів громадських протестів. – <http://www.newsru.ua/ukraine/30dec2013/demalians.html>